

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանման բառեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Լոյսը կերպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յախտնազան խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Ե՞նչ հոգին չմարգմանի, չլուսաւորէր ինչ որ միւսը կ'ընէ, այդ չհասկցուած մտին բնութեանը չեղածի պէս պիտի ըլլար :

Ժ. ՄԻՇԼԷ

Ա Ն Ա Հ Ի Տ

Բացուած է բաժանորդագրութիւն ԵՐԹԵՐՈՐԴ ԵՐՉԱՆԻՆ համար

ԲՍՃԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ ՊԵՏՔ Է ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐԵԼ

ԱՆԱՀԻՏԸ աւարտեց իր վեցերորդ չրջանը եւ կը մտնէ եօթերորդը :

ԱՆԱՀԻՏԻ գլխաւոր նպատակն եղած է միշտ՝ նպաստել, իր ուժերուն ու միջոցներուն չափովը, հայ ժողովրդին բարոյական ու մտաւորական զարգացմանը : Պիտի շարունակէ այսուհետեւ, առաւել քան երբեք եռանդով, իր ջանքերը նուիրել այդ էական նպատակին :

Պիտի հրատարակէ 1. Խնամուած ու մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւններ ազգային, գրական, գեղարուեստական, պատմական, իմաստասիրական, գիտական, ընկերական հարցերու վրայ . 2. Գննական ու կենսագրական յօդուածներ եւրոպական գրականութեան ու արուեստի մեծ դէմքերու եւ յատկանշական շարժումներու մասին, եւ թարգմանութիւններ արեւմտեան գրականութեան հատրնտիր էջերու : 3. Ուսումնասիրութիւններ արեւելեան գրականութեանց մասին, եւ թարգմանութիւններ արեւելեան գրականութեան գեղեցիկ հատուածներու . 4. Բանաստեղծութիւններ, վիպակներ, հին ու նոր կեանքի պատկերներ, քննական քրոնիկներ ժամանակակից հայ գրական ու գեղարուեստական բնորոշ երեւոյթներու մասին եւն. եւն. :

ԱՆԱՀԻՏԻ խմբագրութիւնն այս առթիւ իր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնէ այն բոլոր աշխատակիցներուն որոնք հաճեցան ազնուաբար աջակցիլ եւ այսուհետեւ ալ պիտի աջակցին իր ջանքերուն եւ որոնց թիւն այժմ կը ստուարանայ քանի մը նոր ու կարեւոր աշխատակիցներով : Մեր ծրագրին համակրող եւ մեր ստանձնած գործին կարեւորութիւնն զգացող ուրիշ լուրջ մտքեր ալ՝ եթէ իրենց աջակցութիւնն ուզեն բերել կցել մեր ջանքերուն, վստահ կրնան ըլլալ որ ԱՆԱՀԻՏԻ մէջ պիտի գտնեն եզրայրակալ հիւրընկալութիւն : ԱՆԱՀԻՏԸ ազանդամով, անձկամիտ ու սահմանափակ հրատարակութիւն մը չէ . խմբագրութիւնն ունի իր որոշ համագումները, ձգտումները եւ ուղղութիւնը՝ ամէն տեսակ հարցերու մէջ, բայց եւ սիրով կը հիւրընկալէ տարբեր ձգտումներէ ներշնչուած յօդուածներ, պայմանով որ լրջութեամբ եւ անկեղծութեամբ յղացուած ըլլան եւ գրական վայելուչ ձեւով արտայայտուած : Եւ անձնիւր աշխատակից միմիայն իր յօդուածին պատասխանատուութիւնն ունի :

Կը խնդրենք մեր բաժանորդներէն որ միանգամ ընդ միշտ ըմբռնեն թէ ԲՍՃԱՆՈՐԴԻՆԸ ՊԵՏՔ Է ԿԱՆԽԻԿ ՎՃԱՐԵԼ : — Կը խնդրենք մեր գործակալներէն որ իրենց ջանքերուն մէջ ՓՈՒԹԿՈՏ ԸԼԼԱՆ որբան կարելի է :

Մեր ընթերցողներէն կամ բաժանորդներէն անոնք որ հինգ բաժանորդ գտնեն եւ բաժնեգինները կանխիկ գանձելով մեզի հասցնեն, պիտի ստանան ձրիաբոր Անանիսի 1905ի բոլոր թիւերը. անոնք որ տասը բաժանորդ գտնեն, պիտի ստանան ձրիաբար 1905ի եւ 1906ի Անանիսը եւ « Պէշիկիւմաշեանի ճառերն ու քերթուածները » :

ԱՆԱԿԻՏ

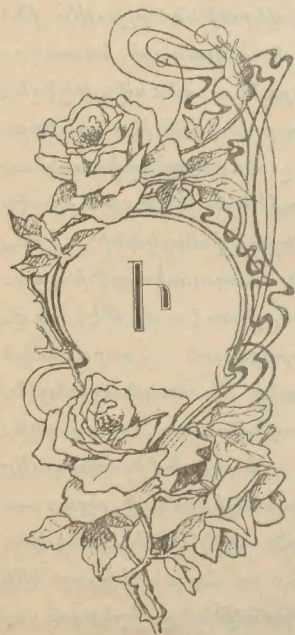
Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

Է. ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆՈՒԱՐ

Թիւ 1

Կայծ մը

Ինչ որ մեր նախնիք մեզի թողած են իբր գրականութիւն՝ ամենամեծ մասամբ կրօնական է նիւթով եւ ոգւով, ու այն արտադրութեանց մէջ իսկ ուր նիւթը ոչ-կրօնական է, նորէն կրօնական ոգին է որ կը ար-

րապետէ : Եւ բնական էր որ այդպէս ըլլար, քանի որ կրօնականներն են որ Հայոց մէջ հաստատած են գրաւոր մատենագրութիւնը եւ իրենք են եղած՝ զարերով՝ մեր գրականութեան գրեթէ տարամերժ մշակիչներն ու ղեկավարները : Ասով կը բացատրուի ազատ մտածումի, կեանքի լիւրի ու անկաշկանդ ըմբռնումի պակասը որ կը յայտնուի մեր դասական գրականութեան մէջ, ցաւալի եւ խոչոր պակաս, զոր անկարող է գոցելու մեր հին մատենագիրներէն ոմանց քնարերգական չքեղ տաղանդը : Աստուածաշունչը չէ պատասխանատուն, — ասիկա ճշգրտեմք անմիջապէս : Քրիստոնէութեան հիմը կազ-

մող այդ գիրքը իր մէջ կը պարունակէ ամէն բան, թէ՛ ազատ մտածում, թէ՛ լայն բանաստեղծութիւն, թէ՛ կեանքի խիզախ ու շղուտ ըմբռնում, — եւ թէ՛ նեղ, գծուծ ու կաշկանդիչ տարրեր՝ անխուսափելի արդիւնք սկար ու հալածուած, ճնշուած ցեղի մը ստրկացման : Ընդհանրապէս կրօնականներն են որ կրօնք մը կ'սլախներն ու կ'ապականեն . քրիստոնէութեան մէջ՝ այդ երեւոյթը թերեւս աւելի ուժգնապէս շեշտուած է քան ուրիշ ու եւ է կրօնքի մէջ . քրիստոնէութեան պաշտօնական ներկայացուցիչները Աստուածաշունչին բացասական տարրերն է որ առած, ընդլայնած ու իրենց բարոյականին եւ արուեստին հիմ են ըրած, աւելցնելով անոնց վրայ բոլորովին նոր եւ ա՛լ աւելի վնասակար տարր մը, որ գոյութիւն չունի Աստուածաշունչին մէջ, (1) այն է աստուածաբանութիւնը, օդի մէջ օդով դղեակներ շինելու ունայն, ամուլ ու փճացուցիչ աշխատութիւն մը, արդիւնք ալեքսանդրիական ասորաբիւզանդական եւ արուեստակութեան : Անոնք որ ճշմարտապէս ու խորապէս ըմբռնած են ինչ որ կայ ազնիւ ու լայն՝ « հին ու նոր կտակարան » անուշով մեղի հասած հոյակապ քերթուածափունջին մէջ, բանաստեղծներն ու արուեստագէտներն են . մինչ եկեղեցականները ատեննին կորսնցուցած ու մաքրերնին բխացուցած են երրորդութեան, մարդեղութեան, գոյափոխու-

(1) Բաց ի Յովհաննու վերագրուած աւետարանին մէկ բանի մասերէն և « Դործք Առաքելոց »էն :

թեան, մի կամ երկու բնութեան, անարատ յղութեան հարցերով, Միլտոնները, Տանթէները, Փեթրարքաները, Լամարթինները, Ռընանները, Բամպրանտները, Վինչիները, տեսած եւ հրաշալի կերպով ընդլայնած ու նոր ատեններու հոգիին պատշաճեցուցած են ինչ որ կայ առոյգ, առողջ եւ հզօր՝ գործին մէջ երբայցի այդ հինաւուրց քերթողներուն, որոնց վերջինն ու մեծագոյնը՝ Յիսուս՝ պիտի ինքն իսկ ապշէր եթէ անանէր ինչպէս կը մեկնուէին գիրենք իրեն հետեւող համարողներուն կողմէն՝ ամէն կաշկանդումի դէմ բողոքող, բացարձակ անկեղծութիւնը, պարզութիւնը, սրտաբուխ ու անարատ յուզմունքը, ազնիւ ու անսեթեւեթ ու բնական կեանքի սէրը ամէն բանէ վեր դնող իր եղբայրական քարոզները: Եւ ասի շատ դիւրահասկանալի է, բանաստեղծներն ու արուեստագէտները որ ազատօրէն եւ հարազատօրէն ներշնչուած են Աստուածաշունչէն, աստուածաբանական կապանքէն զերծ են եղած, եւ ատկէց զատ՝ հելլենական բացարձակապէս ազատ ու կենսալից աշխարհայեցողութիւնն ու գեղեցկագիտութիւնը իւրացուցած ըլլալով՝ կրցած են կատարել զտումի աշխատութիւնը որ անհրաժեշտ է Աստուածաշունչէն աննշու համար ինչ որ յաւիտենապէս կենդանի է եւ գեղեցիկ: Ատի այնքան ճիշդ է որ եթէ քրիստոնեայ եկեղեցական մատենագիրներուն մէջ կան մէկ քանի հատ, որոնք՝ ինչպէս Ֆէյլոն՝ մտածման ազատութիւն եւ զգացման առողջութիւն ցոյց կուտան, հելլենացած քրիստոնեաներ են:

Հայոց մէջ գրականութիւնը հիմնողները եղած են ասորա-բիւզանդական « աստուածաբանական » մտայնութեամբ կրթուած եկեղեցականներ: Մենք միշտ երախտագիտական պարտք ունինք հանդէպ այդ մեծ գործիչներուն որ կազմեցին մեր դասական հրաշալի լեզուն եւ ամբողջ գրականութիւն մը ստեղծեցին՝ որ, ինչքան ալ սահմանափակ ըլլայ, ունի նորէն իր ուրոյն գեղեցկութիւնները եւ մեղի սիրելի է իբր հոգեկան ժառանգութիւնը զոր մեր հայրերը մեղի թողած են: Բայց կարելի չէ ներկայ ժամանակներու ազատ զարգացմամբ կազապարուած Հայու մը համար խորապէս չցաւելի որ քրիստոնէական շրջանէն առաջ մեր ազգին

մէջ դրուոր մատենագրութիւն մը ծաղկած չըլլայ. հեթանոսական կրօնքը, ուր կը նախագահէին յոյն աստուածութիւնները՝ առաւել կամ նուազ հայացած, ոչինչ ունէր կաշկանդիչ, ճնշիչ, հեղձուցիչ. ընդհակառակն՝ ինքն իսկ փառաբանում մըն էր բնութեան զօրութիւններուն, կեանքի ուժերուն, մարդկային սրտի ազատ ու խրոխտ թռչններուն. Գողթման կրգերու քանի մը հասակոտորները որ մնացած են, կրնան աստիճան մը դուշտկել տալ թէ ի՛նչ լուսաւոր, կեանքատ, վառվռուն բանաստեղծութիւն մը պիտի ունենայինք այդ շրջանէն, եթէ՝ քրիստոնեայ եկեղեցականներու միասնեմանօրէն գրականութեան սէր դառնալէն առաջ, մեր նախնիք կանոնաւոր, շարադրուած, մշակուած մատենագրութեան մը վերածած ըլլային ինչ որ գոյութիւն ունեցած է քրիստոնեայ հասակոտոր (եւ կորստական) երգերու ձեւով: Եկեղեցական մատենագիրները ըրին այն ինչ որ կըրնային ընել, — այն ինչ որ բոլոր քրիստոնեայ աշխարհին մատենագրութեան մէջ կը տիրէր այդ պահուն, — այսինքն վանականի, կուսակրօնի, միստիքականի, աստուածաբանի գրականութիւն մը, որ կը ներշնչուէր ոչ թէ « ուղղակի » դիտուած, զգացուած, ըմբռնուած կեանքէն, ոչ իսկ ուղղակի Աստուածաշունչէն, — մեր ո՞ր հին մատենագիրն է որ Յորայ գրքին կամ « Ժողովող »ին վսեմ աղաղակը լսած, ըմբռնած եւ վերահնչեցուցած ըլլայ — այլ Եկեղեցւոյ Հայրերուն մեկնութիւններէն, վարքապրութիւններէն: « Երգ երգոց »ին զուտ հեշտական քնարերգութիւնը իրենցմէ ոչ մէկը չէ ըմբռնած — ինչպէս իրենց յոյն կամ ասորի վարպետներն ալ չէին ըմբռնած եւ չէին կրնար ըմբռնել, — եւ եթէ զայն կարդացած են, անոր բոլոր Ֆրազները աստուածաբանօրէն մեկնելու յիմարական տաժանքին մէջ քրտրնելու համար է եղած միայն: Նոյն ինքն Նարեկացին, հակառակ իր քնարերգական բոլոր հանձարին՝ շատ աւելի ներշնչուած կ'երևայ Եկեղեցւոյ Հայրերէն քան Աստուածաշունչէն, ու յաճախ՝ մեծ բանաստեղծը որ կայ իր մէջ՝ կը կաշկանդուի, կը թեւատուի, կը տախակնայ աստուածաբանին ճնշման տակ. իր աղօթքներուն բանաստեղծութիւնը, հոյակապ անշուշտ՝ իր տառապագին ու մառյլ գալարումին մէջ,

հիւանդոտ, հակաբնական, ստրկական երեսանկեալ ողբուկած մըն է՝ բաղդատմամբ Սաղմոսներուն պարզ ու վեհ եղբերբզութեան, որ թէպէտ նոյնքան տրտում, թէպէտ նոյնքան միտաբրական, կը պահէ միշտ սակայն առնական ու ազնիւ շեշտ մը: Աւետարանին խօսքը չեմ ըներ. անոր ոգին, շունչը, ձեւը նոյն խակ հետուէն յիշեցնող ոչինչ կայ մեր հին մատենագրութեան — ինչպէս՝ արդէն՝ բարձր այդ ժամանակներու քրիստոնեայ գրականութեան մէջ. անոր հետ բաղդատուելիք էջեր գտնելու համար, պէտք է ելլել մինչև Մարկոս-Աւրելիոս կամ գալ հասնիլ մեր ժամանակները՝ մինչև Վինիի, Լամբնէ, Միգրիէ-Վիչ, Տոսթոյե-Վաքի կամ Թոլոթոյ:

Նոյն խակ մեր հին պատմագրութեան մէջ, այդ նոյն աստուածաբանական-միտաբրական ոգին կը բռնապետէ: Մեր նախնեացմէ մնացած պատմական գործերը, երբ դէպքերու չոր արձանագրութիւններ չեն, մեր ազգային պատմութիւնը երբայցեք Մարգարէներուն կամ Առաքեալներուն կամ եկեղեցւոյ Հայերուն այս կամ այն ֆրազին հետ կապելու, անոնցմով զայն բացատրելու անհանգուրծելի ճիգովն են առաջնորդուած, ու յաճախ շատ աւելի աստուածաբանութիւն կը պարունակեն քան պատմութիւն: Աստուածաբանական կատարութիւնը այնքան ստատիկ է, որ մինչև անգամ չքացուցած է մեր պատմագիրներուն մէջ ազգային զգացումը: Նոյն խակ Եղիշէին ու Փարպեցիին մէջ, որոնք մեր հին մատենագիրներուն մէջէն արիւար-ազգասէրներ կը համարուին՝ տարօրինակ թիւրիմացութեամբ մը, ազգային զացումը բացարձակապէս բացակայ է. ինչ որ հոն կը տիրապետէ, զուտ, անխառն միտաբրական-աստուածաբանական ոգին է. եւ այդ երկու մատենագիրները եթէ իրօք մեծ են եւ իրենց ցեղը ճշմարտապէս պատուող, իրենց ոճին անթերի շնորհովն ու իրենց միտաբրական ներշնչման անկեղծութեամբ ու զօրութեամբն է որ մեծ են: Ամբողջ Եղիշէի եւ Փարպեցիի մէջ գէթ մէկ անգամ մը « ազգ », « հայրենիք » բառերը չեն երևար. իրենց համեմատ հայ ժողովուրդը Պարսիկ պետութեան դէմ այդ գիւցազնական պայքարը մղած է՝ միմիայն երկնից արքայութիւնը չկորսնցնելու համար, առանց երբեք

իր ազգութիւնը, իր հայրենիքը պահպանելու ու եւ է մտահոգութիւն ունենալու: Ես տարակոյս չունիմ որ, իրականութեան մէջ, այդ մեծ շարժումը, կրօնական երևոյթի տակ, ազգային զսպանակէն էր որ կը ստանար իր մղումը. մազդեզականութեան դէմ պայքարելով, հայ ժողովուրդը իր տոհմային ինքնութիւնը, լեզուն, աւանդութիւնները, իր ուրոյն հոգին, իր ցեղային անկախութիւնը պահպանելու բնազգական մղումն կը հպատակէր, բայց աստուածաբանական-միտաբրական դաստիարակութեամբ սողորուած եկեղեցականներուն համար՝ այդ երևոյթը զուտ կրօնական էր, եւ այդպէս ալ զայն ներկայացուցած են:

Հոտ ալ, եկեղեցական մատենագիրները ցոյց տուած են Աստուածաշունչը իրականապէս ըմբռնած չըլլալին. հակառակ միտաբրական հզօր շունչին որ կը տիրապետէ երբայցական մեծ դրբին մէջ, Խորայէլի մարգարէները ամէն բանէ առաջ « հայրենասէր » են, իրենց ազգը կը համարին « ընտրեալ ժողովուրդն Աստուծոյ », մեծագոյն ազգը, անոր անկմանը վրայ կ'ողբան, անոր վերականգնումը կ'երազեն, կը բաղձան եւ կը պատրաստեն: Յիսուս ինքն խակ, թէպէտ հոգեկան կեանքի մտահոգութիւններով խորապէս գրաւուած, թէպէտ « իմ թագաւորութիւնս այս աշխարհէն չէ » ըսող եւ ամբողջ մարդկութեան վրայ իր սէրը տարածող, նորէն իր սրտին ամենէն խորին ու քրնքուշ նեարդները պահած ըլլալ կը թուի իր հայրենիքին, երուսաղէմին, որ « Աստուծոյ քաղաք » է, բայց եւ Հրէից քաղաքն է. « Երուսաղէմ, Երուսաղէմ, կը գոչէր օր մը, դուն որ կը կոտորես քու մարգարէներդ եւ կը բարկոճես քեզի առաքուած մարդիկը, քանի՛ անգամ ուզեցի հաւաքել քու որդիներդ ինչպէս հաւ մը իր ձագերը թեւերուն տակ կը հաւաքէ, եւ դուք չուզեցիք » (Ղուկաս, գլ. ԺԳ.): Ու կուրելի՞ է առանց յուզման կարգալ Աւետարանին այն էջը ուր Յիսուս կը յանդիմանէ երուսաղէմը իր յանցանքներուն համար ու նոյն ատեն կ'ողբայ զայն. « Եթէ դուն գտնէ այս օրերուն մէջ ճանչնալի՛ր քու խաղաղութիւնդ, բայց ան այժմ ծածկուած է քու աչքերուդ. վասն զի քու վրաղ պիտի դան (գէշ) օրերը, ու թշնամիները շուրջդ պատնէշ պիտի կապեն՝ ու քեզ պիտի

պաշարեն ու նեղեն ամէն կողմէ , ու պիտի կործանեն քեզ եւ քու որդիներդ քու մէջդ , ու քար քարի վրայ չպիտի թողուն , ինչու որ դուն չդիտցար քու փրկութեանդ ժամանակը : » Այսպէս ըսաւ Յիսուս , ու շացաւ : Դիտելի է որ Յիսուս , որուն հետեւող եկեղեցականները արտասուածոր ուռնիներ են եղած՝ առաւելնէ մինչեւ իրիկուն կուրծքերնին ձեռնելով եղերամայրի պէս լացող ու պոռչտող , միայն երկու անգամ արցունք թափած է՝ ըստ Աւետարանին . եւ իր արցունքները առնական ու վեհ արցունքներ են՝ երկու պարագային մէջ ալ . իր վրայ չէ որ երբեք լացած է . իր բամբասուելը , հաւածուելը , լքուելը , մատնուելը , չարչարուելը , խաչուելը , իր աչքերէն ոչ իսկ չիթ մը խլած են . լացած է երբ իր սիրական բարեկամը Ղազարոսը մեռած է տեսած , — եւ ի՞նչ կայ աւելի ազնիւ քան այդ արցունքը՝ բարեկամութեան ամենամաքուր , ամենաբարձր զգացումէն զբռնուած . երկրորդ անգամ՝ լացած է իր հայրենիքին , երուսաղէմին վրայ , որովհետեւ կը սիրէր զայն՝ հակառակ իր յանցանքներուն ու իր սնկումին :

Մեր հին պատմագիրներուն մէջ միայն փաւրստոսն ու Խորենացին են որ բացառութիւն կը կազմեն այս տեսակէտով . առաջինը՝ եթէ չունի որոշապէս ազգային հայրենասիրական զգացում , գէթ ունի՝ եւ հզօրապէս՝ կեանքի զգացում . տեսակ մը դիւցազներգութիւն է որ գրած է Արշակունեաց օրերու Հայաստանին կեանքն ու բարքերը վառ գոյներով պատկերացնող . երկրորդը միակն է որ ունի , շատ որոշ կերպով , ազգասիրական զգացում . Խորենացին մեր հին մատենագիրներուն մէջէն մէկ հատիկն է որ բիւզանդական ազդեցութենէն աւելի հին յունական ոգին իւրացուցած է , կը սիրէ իր ազգը , կը սիրէ իր երկիրը , կ'ուզէ զայն մեծ ու փառաւոր տեսնել « այս աշխարհիս մէջ » , կը հրճուի , կը խայտայ իր ազգին մէջ երեսցած քաջութիւնները պատմած տեսն , կ'ողբայ (եւ ոչինչ աւելի ազնիւ ու առնական է քան այդ ողբը) իր ազգը տեսնելով ներկային մէջ ալլասերած , ապականած , փտած : Բայց ատենք բացառութիւններն են , կղզեակներ՝ աստուածաբանութեան ովկիանոսին մէջ :

Այդ կղզեակները՝ բարեբաղդաբար՝ բազմապատկուեցան , երբ երեսան ելան մեր հին աշուղներու բանաստեղծութիւնները : Ամբողջ ժողովուրդ մը , եւ մանաւանդ Հայոց պէս կըրքոտ , տաքզուխ , կրակոտ ժողովուրդ մը , չէր կրնար յաւիտենապէս թմրած մնալ այդ աստուածաբանական շինծու եւ հեղձուցիչ մթնոլորտին մէջ . աշուղներու երգերը , որոնց՝ ժԳ. դարէն սկսեալ՝ նմոյշները մեզի հասած են , ապացուցին թէ պաշտօնական մատենագիրներուն « վանական » գրականութեան ներքեւ՝ « ժողովրդական » ազատ գրականութիւն մը , կեանքէ բղխած եւ կեանքը երգող գրականութիւն մը արդէն ծայր տուած էր (այդ գրականութիւնը ապահովապէս միշտ , բոլոր դարերուն մէջ գոյութիւն ունեցած է , բայց՝ հին Գողթան երգերուն պէս՝ դրի չառնուելով կորսուած է , ու միայն ժԳ. դարէն սկսեալ է որ այդ ժողովրդական ներշնչման արտադրութիւնները գրաւորապէս պահպանուելու պէտքը զգացած են) : Այդ աշուղներու քնարը բազմալար չէ , բայց կ'երգէ կեանքը , պարզ , բնական , առողջ կեանքը՝ այնպէս ինչպէս բնութիւնը իր անյեղլի օրէնքներուն համեմատ զայն յօրինած ու տուած է մարդոց ու բոլոր ապրող էակներուն : Ան կ'երգէ սէրը , բնութեան գեղեցկութիւնները , աշխարհի ցաւերն ու հաճոյքները , մայրական գորովը , ամուսնական խանդաղտանքը , սուգին մորմոքը , պանդուխտին կակիծը : Պարզուկ է այդ քնարը , յաճախ ուսմիկ , բայց ո՛րքան աւելի կենդանի եւ առողջ քան « վանական » վատառողջ եւ ունայն կնճառանութիւնները : Դժբաղդաբար , այդ հին աշուղական բանաստեղծութիւններն ալ շատ յաճախ գերծ չեն աստուածաբանական մթնոլորտին ճնշումէն , ու սիրուած « եար »ին կամ զուարթութեան գինիին գովքը՝ այդ աշուղական տաղերուն մէջ՝ առաքեալներու կամ ճգնաւորներու խրատներով կը խառնուի ու կը խաթարուի . ուրիշ կերպ ալ կարելի չէր . որովհետեւ նոյն իսկ այդ աշուղներուն մէկ բաւական կարեւոր մասը կրօնականներ էին , ու կրօնական չեղողներն ալ ազգին մտքին ու հոգւոյն մէջ դարբերէ ի վեր խմոր կապած « տիրացուական » ոգիով թաթաւուած էին : Ահա ինչու . Բուշակի սիրերգներուն անխառնօրէն աշխարհիկ ու զմայլելիօ-

րէն կեանքոտ քնարերգութեան գլուոր գոհու- նակութեան հառաչ մը արձակել տուաւ մեր բովանդակ հասարակութեան: Վերջապէս ապա- ցոյցն ունեցանք թէ մեր ժողովուրդն ալ ու- նեցեր է իր Հաֆըզը, որ Հաֆըզէն ալ աւելի խոր ու քնքուշ կերպով երգեր էր մարդկային զգացումներուն ամենէն բնականն ու խորինը եւ որ, ինչպէս Պերշու իր « Qui nous délivrera des Grecs et des Romains ? » սիրուն սողով կը բողբոջէր ժ-Թ. դարուն սկիզբը ֆրանսական գրականութիւնը խեղճող կեղծ-դասականու- թեան դէմ, արձակեր էր իր սրտնեղութեան ճիչը՝ սէրը մեղք, կեանքը ոճիր համարող «վա- նական»ներու նքողիչ բռնապետութեան դէմ:

Քանի մարն գիս բերե՛ր՝ քանի չեմ խոսովա- ցեր, Արսեղ քանի սեսել նա ծռել ճամբուս ու ելեր, Արսեղ մեկ ալւոր սեսել, գիրկ ու ծոց՝ Է ի դիմ գնացել:

Բայց ամենակարեւոր պահար՝ մեր հին գրականութեան մէջ, ինչպէս կը նկատէի այս յօդուածին սկիզբը, բնութեան օրէնքներն իսկ քննելու եւ դատելու, մարդկային ճակատա- գրին անարդարութիւնները մասնանիչ ընելու յանդգնող ազատ եւ ըմբոստ մտածումին պա- կան է, — եւ այդ պակասը՝ գէթ մասամբ լրացնող ոչինչ գիտէինք ցարդ: Մարդ-էակին զերագոյն բաղձանքն է արդարութեան, ազա- տութեան, Լոբայրութեան սկզբունքներն յղա- ցած ըլլալը՝ հակառակ նոյն ինքն բնութեան, որ չունի այդ սկզբունքները եւ Ուժի վրայ է միայն հիմնուած. ստով է որ մարդը, աննշան հիւլէ՛ անհուն տիեզերքին մէջ, աւելի մեծ է եւ ազնիւ քան բովանդակ տիեզերքը, որովհե- տեւ տիեզերքը վիթխարի եւ անզգայ ուժերու յաւիտեանական թաւալում մըն է, մինչ մարդը — այսինքն նիւթին զարգացման ամենարարձր ձեւը, — ստեղծողն է բարոյական ուժերու, գեղեցիկ կրօններու, վեհ խոհարներու, որոնք՝ որքան ալ բլխած ըլլան բուսական, կորստա- կան, աննշմարելի այդ էակէն՝ աւելի թանկա- գին են քան անհամար հսկայական արեւները

որ միջոցին մէջ իրենց ապուշ մեծափառու- թեամբը կը բոցավառին: Ազգ մը ուրեմն այն- քան աւելի բարձր աստիճանի հասած պէտք է նկատել, որքան իր հոգին արտայայտող գրա- կանութիւնը կը պատկերացնէ բնութեան անո- ղոք եւ անկարեկիր օրէնքներուն՝ ինչպէս եւ անոնց վրայ հիմնուած ընկերական վայրագ կարգուսարքին դէմ բողբոջող, բացարձակ ար- դարութեան խոհար մը ձգտող անկախ ու խի- զախ մտածման ընդլղումը: Մեր նախնեաց գրականութիւնը, աւա՛ղ, բացարձակապէս զուրկ կը թուէր ցարդ այդ էական տարրէն. մեր հին մատենագիրներէն ոչ մէկը գիտէինք որ գէթ հեղ մը մտքէն անցուցած ըլլար շեշտակի նայել բնութեան եւ ընկերութեան մեծ հարցերուն եւ իր ազատ զգացումն յայտնել անոնց մասին. բոլորն ալ Առաքեալներուն կամ Ս. Հայրե- րուն ուղեղովը կը մտածեն ու սարկական հա- մակերպութիւնը առաքինութեանց մեծագոյնը կը համարին: Ո՛րքան սիրով յանձն պիտի առ- նէի որ բոլոր այդ աստուածաբանական շեղջա- կոյտը կորած ըլլար՝ եթէ անոր փոխարէն մեր հայրերէն մեզի հասած ըլլար գէթ մէկ գործ մը, ուր ճառագայթէր այն արու եւ հոլաթեւ ոգին որ կը ձախրէ օրինակի համար՝ Եսքիլէսի Պրովերբներն կամ Խայեամի քառեակներուն մէջ:

Միակ էջ մը կա՛յ, սակայն, մեր հին գրա- կանութեան մեզի հասած գործերուն մէջ, որ ցոյց կուտայ կայծ մը այդ ոգիէն: Ատի «Յրիկ»ի Գանգաս անունով բանաստեղծութիւնն է: Այն օրը որ Արիստակէս Վ. Տէվկանցի Հայերգին մէջ գոայ այդ քերթուածը, ամենէն երջանիկ օրե- րէս մին կը համարիմ: Ոչ մէկ տեղեկութիւն ունինք «Յրիկ»ի անձին մասին. իրմէ մնացած են բաւական թուով բանաստեղծութիւններ, բոլորն ալ խրատական — տարօրինապէս տա- փակ ու տիրացուական. հաւանական է որ կրօ- նաւոր մ՛եղած ըլլայ ինքն ալ. լեղուէն դատե- լով՝ ԺԴ. կամ ԺԵ. դարուն ապրած ըլլալու է. «Յրիկ»ը ծածկանուն մը կը թուի, եւ իր բուն անունը գեւ ծանօթ չէ: «Յրիկ»ի անունով մեզի հասած կտորներուն սովորական տափա- կութիւնն է որ Հայերգի այդ կտորին երկայն ատեն ուշադրութիւն չէի ընծայած, մասնաւոր որ առաջին տողերը՝

Աստուած արդար եւ յիրաւի

Եւ ողորմած յամենայնի . եւն .

խրախուսած չէին զիս ընթերցումը շարունակելու : Բայց օր մը որ հետաքրքրութիւնն ունեցայ կտորը ամբողջապէս կարդալու , նկատեցի որ ան կը պարունակէր տարօրինակ շեշտ մը , համարձակ , խուզարկու , վիճող , բողբոջ շեշտ մը , որ ոչ միայն բացարձակապէս կը պակասի « Ճրիկ »-ի անունով ծանօթ բոլոր միւս կտորներուն , այլ եւ բովանդակ հին հայ մատենագրութեան մէջ :

Այդ քերթուածը — որուն բնագիրն ինչպէս եւ արդի աշխարհաբարի վերածումը կը հրատարակեմ ստորեւ , — կը սկսի զարմանք եւ ցաւ յայտնելով այն լեզուի եւ զգացմանց տարբերութեան վրայ որով միեւնոյն Աղամէն եւ Եւայէն սերած — մենք ըսենք՝ միեւնոյն մարդկային ընտանիքին պատկանող — ժողովուրդներ իրար չեն հասկնար , իրար կ'ատեն , կը հալածեն : Բայց « Ճրիկ » մասնաւորապէս կը տրտնջայ այն տառապանքներուն համար զոր հայ ժողովուրդը կը կրէ « անօրէն » ներուն ձեռքէն , եւ իր տրտունջը Լաստիվերտեան լալկանութիւնը չէ , այլ ճշմարիտ (ու շատ սրամիտ) բողբոյ աղաղակ մը առ Աստուած . « Դուն , ո՛վ քրիստոնեաներու Աստուած , կ'ըսէ (կամ ըսել կ'ուզէ) , դուն ես ճշմարիտ Աստուածը . շա՛տ լաւ . ահա մենք Հայերս դարերէ ի վեր կը հաւատանք քեզի , կը պաշտենք քեզ , կը դաւանինք երբորդութիւնը , կը հաւատանք Մարիամի անարատ յղութեան , բոլոր ուզածդ կ'ընենք վերջապէս , եւ դուն մեզ կը թողո՛ւս անոնց ձեռքը որ քեզի չեն հաւատար , դուն կը թողուս որ այդ « անհաւատ » ները մեզ տանջեն , գերեն , արհամարհեն . այս ի՛նչ անտրամաբանական բան է » : Եւ կ'աւելցնէ , շատ խորխոր , շատ աղւոր տողերու մէջ , որոնք ցոյց կուտան թէ այդ « Ճրիկ »-ը կ'ըմբռնէր թէ ջնջուիլը լաւագոյն է քան ամենազաղիւր ստրկութիւն մը տանիլը . « Գոնէ մէկ անգամէն ջնջէ՛ մեզ , մինչեւ ե՛րբ համբերենք ամեն բանի (այսինքն չհամբերուելիք , չընդունուելիք , չհանդուրժուելիք բաներու) . քանի որ սկար ենք , թող կորչինք (որովհետեւ տգեղ , տխուր բան է « սկար » ըլլալ , եւ լաւագոյն է չըլլալ քան գերի ըլլալ) : Յետոյ « Ճրիկ » կը թողու իր ազգին հարցը

եւ կ'անցնի աւելի լայն , համամարդկային խնդիրներու , կը յայտնէ իր զարմանքը , իր վայրոյթը՝ հանդէպ այն բնական եւ ընկերական ահաւոր անարդարութեանց , անհաւատարութեանց որոնք կը անսուղին բովանդակ մարդկութեան կեանքին մէջ . ինչո՞ւ կան հարուստներ ու աղքատներ , գեղեցիկներ ու տգեղներ , առողջներ ու հիւանդներ , ազնիւներ ու ի ծնէ անազնիւներ . ինչո՞ւ զիրքի հասած ապուշները կը փաստարանուին , մինչ զիրք չունեցող ուշիմն ու աղնիւր կը քամահրուի . ինչո՞ւ անոնք որ ժողովուրդներու գլուխն են անցած՝ կը վարուին ինչպէս գայլեր որ ոչխարներու գլուխն անցած ըլլային : Ահա այս հարցումներուն մէջ է որ երեւան կուգայ յանդգնութիւն մը , աշխարհայեցողութեան լայնութիւն մը , բողբոջական սգի մեծութիւն մը , զոր չեմ յիշեր տեսած ըլլալ ո եւ է հին հայ մատենագրի մէջ : Եւ ատոնք են որ « Ճրիկ » անունով մեզի հասած այս քերթուածին կուտան անգին հշանակութիւն մը :

Կտորը , դժբաղդաբար , անխառն չէ ոչ ալ անթերի : Նախ՝ արուեստագէտը շատ վար է մտածողէն : Ռամիկ , պարզուկ ոճ մըն է , — թէպէտ՝ մէկ քանի տուններու մէջ՝ տարօրինակապէս ջղուտ եւ արու , — որ կ'արտայայտէ մըսածումները : Յետոյ , բանաստեղծին մէջ զանրուող կրօնաւորական սարքը կուգայ մերթ՝ արտաբերն ձեւը փրկելու համար , կամ թերեւս ալ անկեղծօրէն՝ բողբոյն մարուր եւ անվերապահ ցոյտքը ապականել : Մարդկային կեանքին մէջ լրբարար փռուող , տիրապետող անարդարութիւններուն պատկերը գծելէ յետոյ , « Ճրիկ » մեղայի կուգայ , ինքն իսկ կը գաստապարտէ իր գանգատած ըլլալու մեղքը , եւ կը վերջացնէ՝ (աւա՛ղ , ի՛նքն ալ) տիրացուական երկբարգուլթեամբ մը՝ Աստուծոյ կամքին առջեւ , որուն « խորհուրդները՝ նոյն իսկ անարդարութեան մէջ՝ յարգելի եւ պաշտելի են . . . » : Հայ ժողովուրդին կրած տառապանքներուն մասին գանգատած ատենն ալ՝ « Ճրիկ » կը կրկնէ մեր բոլոր հին մատենագիրներուն յանկերգը՝ երբայցի մարդարէններէն փոխ առնուած . « Ո՛վ Աստուած , դուն կ'երեւայ թէ բարկացիր ես մեր ազգին , եւ մեզ կը պատժես որովհետեւ քու հրամաններուդ համեմատ չվարուեցանք » : Միայն թէ ,

հոս « Թրիկ » շատ համոզուած չի թուիր իր այդ վերապահումին մէջ . զայդ բնական յետոյ , երկու անգամ տարակոյս կը յայտնէ Հայոց տառապանքներուն մէջ Աստուծոյ մասնակցութեան մասին . « Երե այս բոլորը քու կամքովդ կ'ըլլայ ... : — Բայց ա՛յս եր քու հրամանդ ... : »

Ինե՛ղճ Թրիկ : Աստուած՝ եթէ պատասխանէր քու հարցումներուդ՝ իրաւամբ պիտի կարենար ըսիլ . « Բնական եւ ընկերական անհաւասարութիւններուն համար ինչ ըսես իրաւունք ունիս՝ իրր մարդ : Տիեզերական կեանքին մէջ՝ այնպէս ինչպէս յօրինեցի զայն , անհասին շահը երբեք չեմ նկատի առած , այլ ամբողջութեան . արդարութիւնը ձեր ստեղծած մէկ երազն է , իմ ծրագիրս կը հիմնուի ուժի եւ ընդհանրական հաւասարակշռութեան վրայ : Բայց ի՛նչ երեւտով ինձի կը վերադրես քու ազգիդ վրայ խուժող զրոգողութիւնները . չէ՞ որ դուք ձեր ձեռքովը կործանեցիք ձեր Արշակունեաց , Բագրատունեաց եւ Ռուբինեանց թագաւորութիւնները . ինչո՞ւ զիս մեղաւոր կը բռնէք ձեր ազգաներուն մէջ , զոր դուք էք յօրինած՝ ձեր անմիաբանութեամբ , ձեր չար ու զձուձ նախանձով , ձեր ինքնազաւ արարքներով . եթէ նոյն խի բարկացած ըլլամ ձեզի դէմ , իրաւունք չունի՞մ : »

Իուն շատ մեծ դժուարութիւն պիտի քսչէիր , ո՛վ « Թրիկ » , ասոր պատասխան սալու : Բայց ո՛րքան ալ քու բողոքը ըլլայ թերի եւ պակասաւոր , մինը նորէն երախտագէտ կնք քեզի , որովհետեւ մեր գրական անցեալին համատարած մտուոր ստղական համակերպութեան մէջ , դուն գոնէ վայրկեան մը պէտքն զգացիր եւ մարդկային կեանքի անարդարութեանց դէմ բողոքելու , եւ ուրուագծեր ես՝ քանի մը խիզախ տողերով՝ ինչ որ պիտի լիակատարօրէն ու անխառնօրէն արտայայտէր հին Հայութեան մեծ բանաստեղծը՝ զոր չենք ունեցած :

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Քանգատ⁽¹⁾

նստած արդար եւ յիրաւի ,
Եւ ողորմած յամենայնի ,
Հանդէս ունիմ բան մի վիճի ,
Թէ դու լսես քո ծառայի :

Այս է զարմանք հիանալի ,
Որ կու լինի վերայ երկրի .
Եւ հիացումս ազգի ազգի ,
Չոր տեսանեմք ի յաշխարհի :
Դէմ մէկ Աղամ էր ի դրախտին ,
Եւ մէկն Եւայ իւր նմանին ,
Եւ մէկ բարբառ համազգային ,
Մինչեւ կերեալ պտղոյ ծառին :

Արդ այս բանս է հիանալի ,
Եւ առաւել զարմանալի ,
Թէ մէկ Աղամ եւ յԵւայէ
Ո՛րքան ազգեր ծնան յերկրի :
Ուրիշ լեզու ամէն մէկի ,
Որ մէկ մէկի ո՛չ հաւանի :
Որ մէկն է Հայ , մէկն Վրացի ,
Մէկն Տաճիկ , մէկն Ասորի .

Մէկն է Ճընուտ Երբայեցի ,
Եւ մինն Արար Հաղարացի .
Մէկն է Ալան Արեւորդի ,
Մինն է Թովիչ եւ Ափսազի .
Մէկն է Քուրդ Քանանացի ,
Մինն է Թաթար Թորգոմացի .
Մինն է Մուղալ Խըթայեցի ,
Մինն Ջաղթայ Սըմըրղընդի .

(1) Այս փերուածը՝ այն ձեւով որով « Հայերգ »-ին մեջ հրատարակուած է , կը պարունակէ քանի մը աղաւաղուած բառեր (յերես , բսէ , առնա , գաւրեղի , կայ , ծիրանի , ո՛վ , փոխանակ «յերեսս , լսէ , առնա , գայ , ծիրանի , ով »-ի) , եւ կարեւոր կէտադուրեման սխալներ (օրինակի համար՝ Ծրդ տունին առաջին տողին յետոյ ստորակէտ է դրուած , մինչ վերջակէտ պէտք է ըլլայ , առանց որուն փերուածին ամենեւեւ եական գաղափարներէն մին կը խառնաւարտուի) : Մենք ուղղեցինք այս բոլոր սխալները :

Մինն Ֆռանդ Լատինացի ,
 Մինն է Վենէտ եւ Ջենեցի .
 Մէկն Հոռովմ Յունացի ,
 եւ միւսն Ուռուզ եւ Հոնացի .

Մինն Դաղմատ Սպանիացի :
 — Մընունդ սրբոյ աւագանի ,
 Հաւատացեալ Հայր եւ յՈրդի ,
 Ու երկրպագու Քո սուրբ Խաչի ,

եւ դաւանող սրբոյ Կուսին
 Մարիամու Աստուածածնին ,
 Խոստովանող երբեակ եւ մի
 Հայր եւ Որդի եւ սուրբ Հոգի ,

Այլ կամք ի ձեռս անօրինի ,
 Որ կու վարեն անգին գերի ,
 Որ գան քակեն եկեղեցի ,
 Քանի՛ չիսեն պիղծ մզկիթնի :

Քանի՛ կանայս առնեն այրի ,
 եւ որքա՛ն որք Քրիստոնէի .
 Որքա՛ն արիւն հեղան երկրի ,
 Քանի՛ առնեն բան խոտելի :

Որքա՛ն տանջեն զմեզ յաշխարհի ,
 եւ կեղեքեն զկեանս մեր յայտնի .
 եւ դու ներքե՛ս յամենայնի ,
 Ու անտես առնես զմեզ ի վըշտի :

Տէր , ո՛չ խնդրես վրէժ յայտնի ,
 եւ ո՛չ ցուցանես ակն ամենի .
 Գիտե՛ս՝ մարմին եմք մըսեղի ,
 Գէ՛մ արձան չեմք ինչ երկաթի :

Եղէզն չեմք , կամ խոտ վայրի ,
 Որ խանձ արկեալ ես կրակի ,
 Քան զանգաստանս փըշարերի ,
 Կամ մացառաց ինչ պրակի :

Որ բարկացար Հայոց ազգի ,
 Որպէս Հրէիցն Իսրայէլի ,
 Ձինչ բարկութիւն ի քէն թափի ,
 Նա ի վերայ մեր գայ կուտի :

Արդ եթէ չենք ինչ պիտանի ,
 եւ կամ չունինք գործ ինչ բարի ,
 Կամ քո սրտիւ եմք ատելի ,
 Որ չարարաք ըստ հրամանի ,

Նա դու ջնջէ՛ զմեզ մէկ հետի ,
 Որ քո բարի սիրտդ հանգչի ,
 Թէ այս կամօրդ քո կու լինի ,
 Ամենակալ Աստուած բարի :

Նա մեք տանեմք ո՛րչափ պիտի ,
 եւ համբերեմք ամենայնի .

Այլ որ վատուծն է թող կորի՛ .
 եւ զոր կամիս թող ա՛յն լինի :

Այս ամենայն թո՛ղ գայ անցնի
 Ձոր ասացի վասն ի՞մ ազգի .
 եւ ա՞յս էր բան քո հրամանի ,
 Արդար իբաւ դատաւորի :

Որ մէկն ապրի տասն տարի ,
 Մէկն հարիւր այլ աւելի .
 Մէկն ո՛չ ի տասն հասանի ,
 Երկու երեք ամսոց մտնի :

Մէկինն մէկ որդի լինի ,
 Անոր անժամ նա մեռանի .
 Մէկն այլ ունի շատ մի որդի ,
 Անտի ո՛չ մաղ մի չպակասի :

Այն որ ծառայն է շատ ապրի ,
 Հարիւր տարւոյ ծերն յերկրի .
 Երեանամեայ մանուկն անկնի ,
 Ի հողի մէջն թաւալի :

Այն որ աղջիկն է մեռանի ,
 Ատամնաթափ պառաւն ապրի .
 Ով կեանք ուղէ՛ կեանքն կարծի ,
 Ով շատ ապրի՝ իսկի չթուի :

Սպաւ այս է՞ր որ կու լինի ,
 եւ թէ յու՛մմէ՞ կայ եւ յայտնի :
 Որ մէկն ունի բազում որդի ,
 Մէկն բընաւ չունի որդի :

Մէկն ի պապանց պարոնորդի ,
 Մէկն ի հարանց մուրող լինի .
 Մէկին հազար ձի եւ ջորի ,
 Մէկին ո՛չ ուլ մի , ո՛չ մաքի :

Մէկին հազար գեկան օսկի ,
 Մէկին ո՛չ փող մի պըղընձի .
 Մէկին հազար հատ մարգարտի ,
 Մէկին ո՛չ ունիկ մի ապիկի :

Մէկին հազար գառնով մաքի ,
 Մէկին ո՛չ մէկ չորքոտանի .
 Մէկին բեհեզ եւ ծիրանի ,
 Մէկին բրդէ շալ մի չանկնի :

Մէկին ստլաս եւ զըրմղի ,
 Մէկին շապիկ մի չի համի .
 Մէկին հարամըն յաջողի ,
 Մէկին հալալըն կորուսի :

Մէկն ի զրկանացն հարըստի ,
 Մէկն յիւրայնոցն աղքատացի .
 Մէկն է ուժով զարմանալի ,

Մէկն է վախկոտ սարսափելի :

Մէկին ըռախտ եւ զըրեհի ,
Ճոխով նրատէ ի պէտաւ ձի .
Մէկ պոկիկ եւ անվարտիկ ,
Հետեւակին առաջ փախչի :

Նա բարկութեամբ ի հետ հասնի ,

Ձվիզն կրորէ եւ չողորմի .

Ձկին եւ ըզտղայքն առնու գերի ,

Եւ հանց տանի , որ այլ չթափի :

Իշխան զըրեր եւ մէկ մէկի ,
Քան զքանաօտար գայլ ոչխարի ,
Կամ զերդ վազան նապաստակի ,
Կամ քաջ առիւծ ամէն հօտի :

Ձայս հարցանէր Տէրն ամէնի ,

Որ մեծ ու փոքրն ճանաչի .

Եւ բաղդաւորն . . . յայտնի .

Եւ անբաղդի սիրտն պատռի :

Ձտուլվաթն ասա՛ թէ ո՞ւր լինի ,
Եւ բաղդաւորն ո՞ւր գտանի .
Որ ի շուրջ գամ տանն տարի ,
Եթէ կաթիլ մ'իւն հանգիպի :

Ձի թէ թագւոր է ի թախթի ,

Կամ քահանայ է ի բեմբի .

Եւ կամ իշխան է արքունի ,

Կամ որդի մեծ թագաւորի ,

Եւ նա տուլվաթ եւ բաղդ չունի ,
Եւ ո՛չ չնորն խօսից կարգի ,
Նա թո՛ղ հեղեղն զնա տանի ,
Քարէ կարկուտն այլ աւելի :

Անբաղդն գայ ամօթալի ,

Հեղ եւ հանդարտ առաքինի ,

Փայ եւ կանգնի յետին տեղի ,

Անշուք անչնորհք եւ անյարգի .

Բաղդաւորն գայ ճօճկտալի ,
Փայ եւ նստի յաւազ բարձի .
Լուծն ի փորին ի շուրջ անցնի ,
Եւ ալիւու մի չի դիպնի :

Բայց վասն մէկ աւուր տօնի ,

Որ թէ զատիկ այլ տօն լինի ,

Նա խաչհամբոյր իւրն շատ անկնի ,

Մորթ եւ էրի եւ գազանի :

Անբաղդն ճորտ է աւագի ,
Եւ անյաջող զերդ զգերի .
Քան զմոմն յառջեւն ի վառ լինի ,
Եւ ծառայէ քան զՔրիստոսի :

Ծառայելոյն գէմ չհաւանի ,

Եւ ոչ անուշ առ նա խօսի .

Միշտ ի յերերս զանբաղդն ունի ,

Յոյժ անհանգիստ եւ անհարկի :

Եւ բաղդաւորն մեծարի ,
Բազում հարկիք նա ընդունի ,
Որ թէ կոյր է միականի ,
Կամ խեղ եւ ծուռ միտտանի :

Եւ զինչ այլպ առ նա լինի ,

Ամենեւին այն չերեւի .

Այլ յամենից նա մեծարի ,

Եւ իւր հարկիքն շատ լինի :

Ամէնն ի բաղդն գայ կուտի ,
Թէ յԱտուածոյ տուեալ լինի .
Մէկն իւր կերպիւն է գովելի ,
Աղուոր տեսակ ճանաչելի :

Լեզուն բարի քաղցրիկ խօսի ,

Երբ մարդ լսէ նա հաւանի .

Նա է պատված յամէն տեղի ,

Յամէն մարդոյ է գովելի :

Մէկն է ձեռօք աննմանի ,
Հասեալ ուսման եւ արհեստի .
Հինն արկանէ՞ յատակք ծովի ,
Կամուրջ կապէ վերայ գետի ,

Մէկն կերպիւ է անագելի ,

է ախտերես եւ աղտեղի .

Մէկն ձեռուին է զերդ գողի ,

Որ ո՛չ կարէ կուրդուել ջորի :

Մէկն է խիստ սեւ որպէս Հընդի ,
Պակօշ , գաղիւր եւ գարշելի .
Մէկն է չաղար կապոտ աչուի ,
Կարճահասակ եւ փանաքի :

Մէկն է ճընչող եւ անճոռնի ,

Կոպիտ , փալիտ , երկայն աքուի .

Մէկն նըման է հրեշտակի ,

Եւ շատ ունի նա գործ բարի :

Մէկն նըման է Յուդայի ,
Սպանող , դամաղ , գործօղ չարի .
Տեղի եղեալ սատանայի ,
Եւ բնակարան զիւաց դասի :

Ես քեզ մեղայ երկնաւորի ,

Տեառն Ատուածոյ անեղ մեծի .

Քո գատաստանն է յիրաւի ,

Նեաթով կուտաս ամէն մէկի :

Տէ՛ր , քո կամացն է աշխարհս լի
Այսպէս լինել զոր ասացի .
Քեզ օրհնութիւն ի մէնջ տացի ,
Ամենազօր Տեառնդ Յիսուսի ,
ՃՐԻԿ

Գ Ա Ն Գ Ա Տ

Աստուած արդար եւ իրաւարար ու ամէն բանի մէջ ողորմած, քեզի հետ վիճելիք ունիմ, եթէ ականջ դնես ծառայիդ :

Հիացում ու զարմանք պատճառող բան մըն է ինչ որ երկրիս վրայ տեղի կ'ունենայ . տեսակ տեսակ տարօրինակութիւններ է որ կը տեսնենք աշխարհիս վրայ :

Մէկ Ադամ մը կար դրախափն մէջ, եւ իրեն նման՝ մէկ Եւա մը, ու մէկ լեզու մը ամենուն համար, երբ դեռ չէին կերած ծառին պտուղէն :

Արդ հիանալին ու աւելի զարմանալին սա է որ մէկ Ադամ ու Եւայէն ո՛րքան ազգեր ծնան երկրիս վրայ :

Ամէն մէկուն լեզուն տարբեր է, ու ոչ մէկը միւսին կը հասնի : Մէկը Հայ է, միւսը Վրացի, մէկը Տաճիկ, միւսն Ասորի :

Մէկը Զնուտ Երրայեցի, միւսը Արար Հագարացի, մէկը Ալան Արեւորդի, միւսը Թովիչ Ափխազ :

Մէկը Քիւրտ Գանանացի, միւսը Թաթար Թորգոմացի, մէկը Մուղալ (Մոնղոլ) երթայեցի, միւսը Զաղաղայ Սմերզանացի :

Մէկը Փրանգ Լատինացի, միւսը Վենետկեցի ու Ճենովացի . մէկը Հռոմ Յունաստանցի, միւսը Ռուս ու Հոն :

Մէկը Դաղմատ Սպանիացի : — Սուրբ աւագանին ծնունդ ենք մանք, կը հաւատանք Հօրը եւ Որդոյն, եւ բու սուրբ նաչիդ կ'երկրպագենք :

Կը դաւանինք Սուրբ Կոյսը՝ Մարիամ Աստուածածինը, կը խոստովանինք միասնական երրորդութիւնը՝ Հայրն ու Որդին ու Սուրբ Հօգին :

Եւ սակայն անօրէններուն ձեռքն ենք ինկած, որոնք մեզ գերի կը տանին, եկեղեցիները կը կործանեն ու անոնց տեղ պիղծ մզկիթներ կը շինեն :

Ո՛րքան քրիստոնեայ կիներ կ'այրիացնեն, երկիւսներ կ'որբացնեն. ո՛րքան արիւն կը թափեն երկրիս վրայ, ո՛րքան այգանելի բաներ կ'ընեն :

Ո՛րքան մեզ կը տանջեն աշխարհիս վրայ եւ մեր կեանքը բացէ ի բաց կը կեղեքեն . ու դուն կը ներն'ս այս ամենուն, ու մեզ անտե՛ս կ'ընես մեր ցաւերուն մէջ :

Տէ՛ր, յայտնապէս մեր վրէժը չե՛ս լուծեր, աչքդ չես ցուցներ ամենուն . գիտես որ մենք միսէ շինուած մարմին ենք, երկաթէ արծան չենք վերջապէս :

Եղէ՞դ չենք կամ վայրի խոտ, որ կրակին առեր ու կ'էրես՝ ինչպէս անդաստան մը փուշերու կամ պուրակ մը մացառուերու :

Բարկացեր ես Հայոց ազգին՝ ինչպէս Իսրայէլի Հրեաներուն . բողոք բարկութիւնը որ քննէ կը Թափի, կուգայ մեր վրայ կը կուտակուի :

Արդ, եթէ բանի մը պիտանի չենք եւ կամ բարի գործ մը չունինք բնաւ, կամ եթէ ատելի ենք քու սրտիդ որովհետեւ չհետեւեցանք հրամանիդ,

Գոնէ մէկ անգամէն մեզ ջնջէ՛, որ քու բարի սիրող հանգչի, — եթէ քու կամքովդ է որ այս բոլորը կ'ըլլայ, ամենակալ բարի՛ Աստուած :

Այ մինչեւ ե՛րբ մենք հանդուրձենք ու համբերենք ամէն բանի. ան որ տկար է՝ Թող կորչի, եւ ինչպէս կը կամես՝ Թող այնպէս ըլլայ :

Այս բոլորը Թող գայ անցնի՛ ինչ սր ըսի ազգիս համար, ո՛վ արդար ու իրաւարար դատաւոր :

Որ մէկը կ'ապրի տասը տարի, ուրիշ մը հարիւր տարին կ'անցնի . մէկը տասը տարուան իսկ չի հասնիր, երկու երեք ամիսէն կը մեռնի :

Մէկը մէկ հատիկ որդի մը կ'ունենայ, ան ալ վաղաժամ կը մեռնի . ուրիշ մը կ'ունենայ շատ որդիներ որոնց մէկ մազը չի պակսիր :

Այն որ ծառայ է շատ կ'ապրի, հարիւր տարեկան ծեր կ'ըլլայ . երեսնամեայ խրատասարդը կ'իյնայ, հողուն մէջ կը թաւալի :

Մանկամարդ աղջիկը կը մեռնի, ատամնաթափ պառաւը կ'ապրի. ապրիլ ուղողին կեանքը կը կարծի, շատ ապրողին՝ աչքին չ'երեւար :

Ինչո՞ւ կ'ըլլայ այս բոլորը, եւ ո՞վ ասոնք որոշած է : Որ մէկը շատ դաւկներ ունի, ուրիշ մը բնաւ դաւակ չունի :

Մէկը կը ծնի ազնուական, միւսը հօրմէն մութրացիտն կը ծնի . մէկը կ'ունենայ հազար ձի եւ ջորի, միւսը ոչ իսկ ուլ մը կ'ունի մաքի :

Մէկը կ'ունենայ հազար ոսկի, միւսը եւ ոչ իսկ պղնձէ զրամ մը : մէկը՝ հազար հատ մարդրիտ, միւսը եւ ոչ իսկ աղակիէ ուղունք մը :

Մէկը՝ հազար գառնուկով՝ մարքի, միւսը՝ ո՛չ մէկ շորքոտանի . մէկը՝ բեհեզ ու ծիրանի, միւսը բուրդէ շալ մ'իսկ չունի :

Մէկը սնդուս ու ծիրանի, միւսը չապիկ անգամ չունի : մէկուն հարամը կը յաջողի, միւսին հէլալը կը կորչի :

Մէկն ուրիշներ զրկելով կը հարստանայ, միւսն իր սենեցածէն կ'աղքատանայ . մէկը ուժով է զարմանալի, միւսը տարօրինակ կերպով վախկոտ :

Մէկն ունի զէնուզարդ եւ զբան, ու արաբական ձիու վրայ սիգալով կը նստի . միւսը բոպիկ ու անվարտի, հետեւակին առջեւէն իսկ կը փախչի :

Ան բարկութեամբ ետեւէն կը հասնի, վիզը կը կտրէ անողորմաբար, կիներ ու աղաքը գերի կը տանի, եւ աջնպէս կը տանի որ ա՛լ չեն ազատիր :

Իշխաններ զբեր եւ մարդոց վրայ, որոնք քանասար գայլի պէս են ոչխարներու զլուխը, կամ վազան նապաստակներու նման, կամ ինչպէս քաջ առիւծներ հօտերու վրայ :

Այսպէս կ'ուզէր (թերեւս) ամենուն Տէրը, որպէս զի մեծն ու փոքրը ճանչցուի, ու բաղդաւորը յայանուի, եւ անբաղդին սիրտը պատռի :

Բազրը ո՞ւր է, ըսէ՛, կամ բաղդաւորը ո՞ւր կը գտնուի . պատրաստ եմ տասը տարի ման գալու, եթէ զիտնամ որ անկէ կաթիլ մը ձեռք պիտի ձգեմ :

Թագաւոր ըլլայ գահի վրայ, կամ քահանայ բեռնի վրայ, եւ կամ իշխան արքունի եւ կամ որդի մեծ թագաւորի,

Եթէ բաղդ չունի ոչ ալ չնորհրդով խօսիլ գիտէ, թող հեղեղը գայ զայն տանի ու քարէ կարկուտն ալ վրայէն :

Անբաղդը կուգայ ամօթալի, հեղ եւ հանգարտ առաքինի, կուգայ ու վերջին կարգը կը կինայ, անչուք, անչնորհք եւ անյարգի :

Բաղդաւորը կուգայ ճօճկտալով, է՛ն բարձր տեղը կը նստի . ուրաքը փոքին շուրջը՝ կ'անցնի, եւ ալելու մը չի հաներ .

Բայց մէկ տօնի օրուան հոմար, մանաւանդ եթէ Չատիկ ըլլայ, շատ խաչհամբոյր կը ստանայ, մորթ եւ էրի ու գաղա :

Անբաղդը ճորտ է աւագին ու գերիէն աւելի ձախորդ, մոռի պէս անոր առջեւ կը վառի ու անոր կը ծառայէ ինչպէս Բրիտանոսի :

Ան չի հաւնիր ծառայողին, ոչ ալ անոր հետ անուշ կը խօսի, միշտ երեքուն կը պահէ անբաղդը, միշտ անհանգիստ ու արհամարհուած :

Բաղդաւորը կը մեծարուի, շատ շատ հարկինք կ'ընդունի, նոյն իսկ եթէ կոյր ըլլայ կամ միականի եւ կամ խեղ, ծուռ, միտտանի :

Ինչ ամօթ բան ալ որ ընէ, անոր ըրածը բնաւ չ'երեւար . նորէն ամենքէն կը մեծարուի, ու անոր հարկինքը շատ կ'ըլլայ :

Ամէն բան բաղդին վրայ կուգայ կը կուտակուի, եթէ Աստուծոյ արուած է : Մէկը իր ձեռովն է գովելի, գեղեցիկ տեսքով կը ճանչցուի :

Լեզուն քարի քաղցր կը խօսի, երբ մարդ լսէ՛ կը հաւնի . ան ամէն տեղ կը պատուուի, ամէն մարդէ կը գովուի :

Մէկը ունի ձեռքեր անմաման, ուսման եւ արհեստի տիրացած . ծովին յատակը հիմ կը գնէ, գետին վրայ կամուրջ կը կապէ :

Միւսն ունի տեսք մ'անչնորհք, ախտերես է ու աղտեղի . միւսը կարկամած ձեռքեր ունի, ջորի մ'անգամ թամբել չի գիտեր :

Ուրիշ մը խիստ սեւ է Հնդկի պէս, մեծաշուրթ, զագիւր եւ գարշելի . ուրիշ մը կանանչ կապոտ աչուի, կարճահասակ ու ճգճիմ :

Ուրիշ մը ճշող եւ անճոռնի, կոպիտ, զաղիւր, երկայն յօնքերով : Մէկը նման է հրեշտակի, եւ շատ բարի դորձ ունի ըլլած :

Միւսը նման է Յուգայի, սպաննող, մատնիչ, չարագործ, տուն է եղած սատանայի ու գեւեթու բնակարան :

Ես քեզ մեղայ, ո՛վ երկնաւոր տէր Աստուած մեծ եւ ահեղ . քու գատաստանդ արգար է . նպատակով կուտաս ամէն մէկուն :

Տէ՛ր, քու կամքովդ է որ այս ամբողջ աշխարհը աջնպէս է ինչպէս որ ըսի . թող միշտ անունդ մենէ օրհնուի, ո՛վ տէր Յիսուս ամեն նազօր :

Պարսիկ Գրականութիւն

Ս Ա Ա Դ Ի Ի Յ

(Պատմութիւն)

Ասում են

Մի խումբ արաբ գողեր վեր էին եկել մի լեռան գլխի եւ կարաւանների անցքը փակել . ժողովուրդն ահուն գողում էր, իսկ թագաւորի զօրքը պարտուում, սրովհետեւ լեռան վրայ ամենից բարձր դիրքն էին դրաւել եւ այնտեղ իրանց համար տուն տեղ ու ապաստանարան հաստատել : Երկրի երեւելիները վտանգն հեռացնելու համար խորհրդակցեցան ու ասացին, որ եթէ այս մարդիկ շարունակ այսպէս վարուին, վերջը է՛լ անկարելի կը լինի սրանց հետ գլուխ դնել :

Մի ծառ որ դեռ նոր է անում ամրանում,
Թէ կաննաս ի՛նքդ էլ կ'անես տեղաման .
Իսկ երբ օրեր, ամիսներ են անցկենում,
Երկինքն էլ գայ, ողջ ջանքերը զուր կ'երթան :
Աղբիւրի ակն հեշտ է փակել մէկ բիւով, (*)
Բայց երբ լցուի, չի՛ անցկացուիլ մէկ փիւով : (**)

Շատ չերկարենք. վճռեցին որ մէկին յանձնարարեն որոնել դրանց եւ ոչ մի առիթ չփախցնել ձերբակալելու, ու այդպէս էլ արին :

Մի օր, երբ գողերը կրկին էին արշաւանքի գնացել կարաւանների վրայ եւ իրանց ընակարանը թափուր թողել, մի քանի երիտասարդներ՝ փորձառու եւ քաջամարտ՝ ուղարկուեցան ձորում թաք կենալու : Գիշերն երբ գողերը վերադարձան յոգնած ու աւարներով բեռնաւորուած, զէնքերն հանեցին իրանց վրայից եւ բերած աւարները դրին գետին. առաջին թշնամին, որ յարձակեցաւ՝ սրանց վրայ՝ քունն էր, թէեւ շատ քիչ էր անցեր գիշերից :

Արեգակի շրջանակը սեանալ էր ըսկած,
Յօնանն երբոր կէտի բերնից դէպի փորը կուլ գնաց : (***)

Մեր գողերը թաքուստի տեղից դուրս խոյացան ու բոլորի էլ ձեռները մէկ մէկ կապե-

(*) բան, (***) փիղ:
(***) Հեգմաբար սզում է սակ «Գողերն ընկան Մորփեոսի գիրկը» :

ցին քամակներին : Հրամայուեցաւ, որ բոլորին էլ սպանեն :

Ինչպէս էր եղել՝ բռնուածներից մին դեռ մանուկ էր, որի գարնան նախախայրիքը դեռ նոր էր հասունանում ու իր այտերի վարդաւտանի դալարիքը նոր պիտի բուսնէր : Վէզիրներից մին թագաւորի գահոյքի պատուանդանն համբուրեց ու զլուխը գետնին խոնարհելով՝ բարեխօսեց ու ասաց. « Այս տղան կեանքի այգու պտղից գեռ չի կերել, ոչ էլ երիտասարդութեան է համն առել : Արդ, Տէ՛ր Արքայ, խընդրում, աղերսում եմ, որ սրա արիւնից սնց կենալով շնորհապարտ թողնես քո ծառային » : Թագաւորն այս խօսքի վրայ զէմքը խոժոռեց ու վէզիրի առածին հաւան չկենալով ասաց .

Կրթւածի կրթուծիւնից վատագգիին խեր չկայ .
Վատին կրթուլ՝ նոյն բանն է մէ ընկուզ կանգնել ցիցի վրայ .

Լուսն է՛ն է որ ողջ վատերի խըլես սերմը արմատից,
Լուսն է՛ն է որ էսպէս ցեղի շնչես հիմքը յատակից :

Կրթակն հանցքընել,
Պիժակը մողնել .
Իժը մանացնել,
Իր ձագը մողնել .
Խելացու բան չէ՛,
Խելքըդ տո՛ւն կանչէ :

Ամպերից մէկուզ կեանքի ջուր տեղայ,
էլի ուռնին բեզ պտուղ չի սայ .
Վատագգի մարդուց հեռու, այ տղայ,
Ամէն եղէցից շաքար դուրս չի գայ :

Վէզիրն այս խօսքը լսեց . ուզէր չուզէր պիտի հաւանէր ու թագաւորի պերճիմաստ մտքերի վրայ գովեստ կարգար : « Թագաւորն ապրած կենայ, ասաց, ինչ որ հրամայեցիք, բուն իսկ ճշմարտութիւնն է . որովհետեւ եթէ մինչեւ վերջը նրանց չըջանից դուրս չգար ու կըթուէր նրանց ձեռի տակ, պարզ է որ նրանց բնաւորութիւնն էլ պիտի ժառանգէր ու նրանից մէկն էլ ինքը պիտի լինէր : Բայց ես յոյս ունիմ, որ սրանից յետոյ բարիների մէջ մեծանալով՝ կը կըթուի ու կ'զգօնանայ, քանի որ դեռ տղայ է եւ շարութիւնն ու յամառութիւնն էլ դեռ արմատ չեն ձգել իր սրտում : Նոյն իսկ Սրբազան գրքումն է ասած . թէ

« Ամենայն որ մուսուլման է յեւանելն ի յարգանդէ .
Ծնողք են որ կրթեն ըզնա քրիստոնեայ կամ հրէ » : (*)

(*) Մեր պարսկերէնից հայերէն բարգմանութեանց մէջ պատահած գրաբար տողեր բնագրում արաբերէն են :
Ծ. Թ.

Այս ասաց թէ չէ՛ մի խումբ պալատականներ սկսան իրանք էլ խնդրել, բարեխօսել, մինչև որ թագաւորն այդ արիւնից ձեռն քաշեց՝ ասելով. Շնորհեցի, թէև լաւ չարի:

Մի անգամ ասաց Չալն Բուսամին .
« Թշնամուղ երբեք խեղճ մի՛ համարիր .
Գիտենք , ազրիւրներն երբ շատ կը լցուին ,
Կուլ կը տան նոյն իսկ ուղտեր բեռնակիր »:

Չերկարեմ . վէզերը աղին տարաւ սուն ու ո՛չ մի ջանք չխնայեց նրա կրթութեան համար . յանձնեց նրան բարեկիրթ դաստիարակներն , որոնց ձեռի տակ սովորեցաւ քաղաքավարութեան բոլոր ձեւերը , մինչև իսկ թագաւորի հետ երես երեսի խօսելու եղանակը : Տեսնողները բոլորն էլ հաւանում էին : Մի օր թագաւորի հետ խօսելիս՝ վէզերը պահ մի գովեց պատանու վարքն ու բարքը եւ ասաց . « Ուսումնականները բարերար ազգեցութիւն ունեցան իր վրայ եւ իր նախկին ընթացքը մոռացաւ բոլորովին » : Այս խօսքի վրայ թագաւորի ծիծաղն եկաւ ու ասաց .

Գիւր բաւան գիւլ կը լինի ,
Կրթողն ուլ որ էլ լինի :

Անցաւ մի երկու տարի . մի խումբ փողոցային սրիկաներ յարեցան նրան ու հետք բարեկամացան , մինչև որ մի օր աղան վէզերին իր երկու որդւոց հետ սպանեց ու անագին հարստութիւն վերցնելով փախուստ տուաւ գողերի քարայրն ու բազմեցաւ իր հօր տեղը :

Վաս պողպատից լաւ սուր շինել չի՛ լինիլ ,
Վասազգիին մարդ գարձընել չի՛ լինիլ :
Ով ի՛նչ կ'ատէ , անձրեն ունի իր մէջ կեանք ,
Բայց սէզն այգում , լալէն ճահճում չի՛ լինիլ :

Ճախճախուս վայրում սքմբուլ չի՛ բուսել ,
Ձանքդ զուր կ'երթայ , սերմ մի՛ ցանիր զու .
Վաս մարդուն բարիք թէ ուզես գործել ,
Նոյնն է թէ չարիք անես լաւ մարդու :

(Գիւլխսան)
1904 Նոյ. 5 Թարգմ. Պարսկերէկից
Դավրեժ ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՄԱԿՍՈՒՏԵԱՆՆՑ

ԳԵՃ ԲՆԱԶԴՆԵՐ

Երեկ , սիրոյ երջանկաբեւեռ գիւնոյցած ,
Ծառի մը քակ , նրսած էիկի , գիրկ գիրկի :
— Այսպէս յաւե՛ս սիրե՛նք իրար՝ կ'ըսէր ցած :
— Դեռ չեմ սիրած , ըսի , ա՛յսքան ուժգնակի :

Ասեղսզարդ երկիւկի մեջ դիտեցիկ
Ասուպի մը փախչիլն հեռու շուսախոյս :
Ես դողացի . աչքերուս մեջ դիտեց իկի :
— Ասդերն աչ չե՞ն կեանքեր , հարցուց անձկայոյց :

Չեոխիս վարդը , ձեոխիս տեղեկն եւ դողեկն ,
Թերք քերք իկիւր : Լո՛ւռ նայեցակի քերքերուն :
Մեկիկ մեկիկ ժողովեց քերքերն , երբ մեկեկն
Գիշերուսն հոյն անոնք սարաւ շա՛ս հեռուն :

Կը սիրեիկի , ու բընագդեկն այս խորունկ
Կը հեզեկիկն մեր կեանքն հագի՛ւր երջանկի :
Չեոխիս վրաս ըզզացի շիր մը արցունք :
Մեր կարճ սիրոյն կասկածն եր աս անդրակի :

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷՉԵԱՆ

ԽԵՂՋԵՐՈՒՆ ՄԱՅՐ

Մանկ ե որ կը սիրոյիք , աւա՛ղ , ու կ'ապրեցեկ .
Նրպասակն ե կեանքիկն , ու միակ յոյսն ե որ
Մեզ իփսիտի մը պէս կը ցեցե , կ'արքեցեկ ,
Ու միևնչե իրիկուն փաշտու սիրտ կուսայ :

Փոքորիկիկն , ձիւնիկն ու եղեւակիկն մեջեկն՝
Լոյսն ե որ կը շողայ հորիզոնիկն վրայ սեւ .
Ուղեգրիկն յիշած պակդոյկն ե անուանի
Ուր պիտի կշտանակն ու հանգչիկն ու ֆնանակն :

Հրեշտակ մըն ե որ մասնետուն մեջ մագնիս՝
Ունի ֆունն ու շքնորեն անձառ երագներուն
Եւ կը շփե մահիճն աղփաս ու մերկ մարդոց :

Փառքն ե Աստուածներուն , շեւարաւը միսիկ ,
Բըսակն ե աղփասիկն ու հայրեկիփը հիկն ,
Մեծ դունն ե՛ անձաւոք երկիկիկն վրայ բացուող :

Թարգմ. Ա. Չ. ՇԱՐԼ ՊՈՏԼԵՐ

Ն Ե Ր Տ Ա Ր Ի

« Ո՛ր սայր ինն զծուխ ծխանի եւ զառա
 ւօսն նաւասարդի , զվագելն եղանց
 եւ զվագելն եղջերաց . մեք փող
 հարուստ եւ քմեկի հարկանեալ : »

Օ՛ր , ո՛վ մարդիկ , ըշտապում էք խուսնեցամ եւ հապճեպով ,
 Ո՛ր էք վաղում՝ ձեռներըդ լի մայր ըննութեան տուրքերով :
 Նաւասարդի մէկն է այսօր եւ գընում էք տօնելո՞ւ
 Միւր ու ծաղկով չըբեղ տօնը Ամենատուր Աստրծու :
 Հայ աշխարհի բնութիւնն հարուստ , զաշտորայքն եւ ծաղկազարդ ,
 Այդիները խաղողով լի , հողն արգաւանդ եւ պարաքա :
 Եւ դուք , չքնող հայ աղջիկներ , ծաղիկներից այդ սիրուն՝
 Պրսահնե՞ր էք բոլորելու Ամենատուր ձեր տիրուն .
 Թէ քնքուշիկ ձեր մասերով ածելո՞ւ էք լիւրի
 Ձեր սիրասուն եղբայրների բաժակներում հին պինի .
 Թէ սեղա՞ն էք պատրաստելու Ամենատուր Աստրծուն ,
 Որ նա սիւսի իր հովանին ձեր բարեբեր արտերում .
 Ածէ՛ք , քոյրեր , ահա եկան ձեր եղբայրները յոգնած ,
 Ձիարչաւից , մրջումներից՝ հանգստութեան կարօտած .
 Կազդուրեցէք ձեր տաք շնչով դուք նըրանց խոնջ բազուկներ ,
 Տըւէք նըրանց , տըւէք զինի , տըւէք եւ քաղցր համբոյրներ ,
 Որ Աստուածն էլ Ամենատուր , խընամակալն հայ երկրի ,
 Տեսնելով ձեր սէրն անարատ՝ հոգևով ցնծայ եւ բերկրի :
 Երգիչները հայ աշխարհի՝ տաղանդաւոր ու համետո՞ւ
 Հին գիւցազանց մեծ գործերին անվերջ կարգում են գովեստ .
 Յիշում են նրանք իրանց երգում անուններ Հայկ ու Արամ ,
 Տիգրան , Վահագն ու Արտաշէս եւ դըրանց փառքն անթառամ .
 Եուք են տալիս Ամանորի հայրենուանդ հին տօնին
 Եւ գովում են ամէն ովքեր հայրենեաց հետ կապ ունին .
 Գովում են նրանք հայրենատէր քաջ վիճուորին անձնուէր ,
 Հայ տանտիկնոջ , հայ պատանուն , հայ մըշակին ջանատէր .
 Եւ երգելով փառք ու պատիւ Ամենատուր Աստրծուն՝
 Հայ աշխարհի բնութեան համար նըրանից խընամք են հայցում :
 Հա՛յ աղջիկներ , պըսակեցէք դուք ճակատն հայ երգողի ,
 Որ յաւիտեան նա իր երգում ձեր անունը ներբողի :

Արեգակը հորիզոնում փոզփողում է ասթազին ,

Եւ մրգերով չըջապատուած կարծես ժպտում է բազինն
 Ուր քրմերը միաբերան կրգում են փառք ու պատիւ
 Ամենատուր մեծ Աստրծուն Ամանորի այս առթիւ :
 Եւ խրմում են մարդիկ գինին բաժակներով լիուլի
 Եւ առում են եւ պարում են խմբովին եւ մի առ մի .
 Քրմապետը ձայն է տալիս գինու բաժակը ձեռին .
 « Հա՛յ ժողովուրդ , կրկրպագի՛ր դու քո տիրոջ պատկերին .
 « Սա՛ , առում է , քեզ պարգևեց պայծառ կրկինք , յորդ անձրեւ ,
 « Սա՛ խընայեց քեզ կարկղեօխց , ծագեց քեզ լոյս ու արև » :
 Եւ ժողովուրդը գոչում է՝ բազուկները տարածած .
 « Օրհնեա՛լ լինի Ամենատուր Աստուածը մեր միշտ զրթած » :
 Եւ քրմերի դասակարգից մի կրկրորդ մեծ պաշտօնեայ
 Զայն է տալիս՝ ձեռին բռնած գինու բաժակը ոսկեայ .
 « Հաւատարիմ Հա՛յ ժողովուրդ , կրթօնասէր , Չերմեռանդ ,
 « Այս էլ քամենք քո՛ իսկ կենաց , որ հինաւուրց այս աւանդն
 « Անխախտ պահես եւ պարերով ժառանգութիւն միշտ թողնես
 « Զաւակներդ , որ նըրանք էլ դան կատարեն այս հանդէս :
 « Դո աշխարհք , Հա՛յ ժողովուրդ , կանգուն մընայ յաւիտեան ,
 « Կանգուն մընայ քո տունն ու տեղ , քո այգին ու անդամստան :
 « Եւ ինչպէս քո հողի վըրայ բուսած ծառերն ու ծաղկունք՝
 « Մընա եւ դու մշտապալար , չը տեսնես զաւ ու արտունք » :
 Լըռեց ձառ պերճախօսի , միաբերան ձայն տըւին .
 « Կեցցէ՛ յաւէտ մեր վեհ կըրօն , որ մեր նախնիք մեզ թողին » .
 Եւ խանդավառ բերկրանքով լի՝ նսքա համբոյր տուին միմաննց՝
 Բաջ համոզուած թէ կըրօնն այդ մընալու էր միշտ անանց :

Անցան օրեր , կործանուեցաւ հայ բազինը հընօրեայ .
 Բայց ո՛չ կըրեք մոռացուեցաւ ճոխ պաշտամունքը նորա .
 Տասնեակ դարեր երկարածիդ կառարուեցաւ շարունակ
 Հայ աշխարհում Ամանորի սոյն հանդէսը փառունակ .
 Դարեր երկար ու անընդհատ հայ կոյսն ու հայ պատանին
 Պճնըւեցան պըսակազարդ՝ Ամանորի այս սօնին :
 Մոռանում էր հայ մըշակը իր քրտինքն ու սառապանք ,
 Ողջունելիս նորեկ տարուն ըտտանում էր եւ նոր կեանք .
 Կազդուբուում էր հայ գինուորը պատերազմում վաստակած ,
 Ուրախ էր հայ ընտանիքը իր սրբութեամբ հոջակուած .
 Ուրախ էր եւ հայ տէրտէրը , յաջորդը հին քրմերի ,
 Թէպէտեւ ոչ մեծ գիտնական բայց հաւատարմն անթերի :
 Եւ երգիչը հայ աշխարհի անցեալի պոլքն էր կարգում
 Եւ ամբոխից գիւցազնական գափնիներով պըտակուում :

Անցան սակայն , անցա՛ն անդարձ եւ ա՛յդ դարերն երջանիկ ,
 Եւ տեսնում եմ այժմ իմ առաջ մի սըբաւոր հայրենիք .
 Նա հեծում է , նա ողբում է հարուածներից օտարի ,
 Ասպարէզ է դառել արխուր՝ հալածանքի , աւարի .

Հալածուում է հայ տէրտէրը՝ հաւատարիմ իր կոչման ,
 Հալածուում է հայ տաճարը իր զարդերով սրբազան .
 Հալածուում է հայ պատանին երկրէ երկիր տարագիր ,
 Հալածուում է հայ մըշակը իր որդւոց հետ սըզակիր .
 Հալածուում են մատաղահաս եւ որբացած հայ մանկունք ,
 Չունին նրբանք հայր ու մայրիկ , անվերջ թափում են արտասունք .
 Հալածուում է եւ պատիւը պարկեշտասուն հայ կոյսի ,
 էլ տէրը չէ նա սիրասուն , քաջ , տըղամարդ իր փեսի .
 Վերացել է հայ աշխարհից ե՛ւ սրբութիւն ե՛ւ քամօթ ,
 Պատուաճանաչ մարդիկ այնտեղ մահուան քաշում են կարօտ .
 Մոռացուել է Ամանորի պաշտամունքը ցնծալից , —
 Ա՛խ , ո՞վ կարող է աչք բանալ այլ եւս արիւն արտասրից . —
 Եւ երգիչը հայ աշխարհի՝ մըռայլ թախիծը դէմքին՝
 Պատմում է իր հայրենիքի ցաւն ու վիշտը ամէնքին .
 Աշխարհնե՛ր է թափառում նա , կարում է ծով , ովկէան ,
 Որ իր ողբով ու երգերով քար սիրտն յուզէ մարդկութեան :

Օ՛ն , սիրելի՛ հայ աղջիկներ , եւ դուք , Հայո՛ց պատանիք ,
 Թէ սիրում էք , որ նորոգուի ձեր կիսաւեր հայրենիք ,
 Թէ սիրում էք , որ դարեկով անմահ մընայ ձեր անուն ,
 Ուխտեցէք արդ նորա՛ն մի օր զոհել ձեր սիրտն ու արիւն :

Դարեհծ

ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՄԱՔՍՈՒՏԵԱՆ

Մայրութեան յարթանակը

(Նուէր հայ մայրերին)

I.

Հալածուում էր Հրէութիւնը Եգիպտոսում :
 Երկու հարիւր տարուց աւելի էր անցել այն
 ժամանակից , երբ ահաւոր սովը սպառնում էր
 աւեր դարձնել Եգիպտոս , եւ երբ Յովսէփ իր
 հեռատես մտքով զգուշացրեց Փարաւոնին պարտ
 ու պատշաճ միջոցներ նախահոգութիւններ ձեռք
 առնելու ու սովի դէմ պաշտպանուելու :
 Մոռացել էին Յովսէփի ժրաջան գործունէ-
 ութիւնը , շեմարանների կառուցումը , առա-
 տութեան տարիներում հաց ամբարները , սովի

տարիներում ժողովրդին հաց բաշխելը , սովից
 ազատելը : Մոռացուել էին նաեւ Յովսէփի շի-
 նած ջրանցքը եւ սրա մատուցած անգնահատելի
 ծառայութիւնները :
 Հրէական ազգն իր խաղաղ զարգացումով ,
 իր աշխատաւորութեամբ , իր ընտանիկան բար-
 զաւանդութեամբ , իր բազմաճնութեամբ , իր
 մտքի արութեամբ , եգիպտական պարարտ հողի
 վրայ զօրացել էր ու առաջացել :
 Տիրապետող տարրը՝ Եգիպտացիք օր օրի
 վրայ նախանձով էին լցւում , ատելութիւնները
 կրկնապատկում ու բացարձակ բողոքի ու արժ-
 պահութեան ձայներ էին իրենց շուրջ տարա-
 ծում , արքունիքը հասցնում ու սրա ուշադրու-
 թիւնը հրաւիրում :
 Փարաւոնի արքունիքը անտարբեր չ'մնաց
 դէպի այդ ձայները , դէպի բողոքները : Հրա-
 հանդ հրահանգի յետեւից , հրաման հրամանի
 յետեւից տեղացին մէկը միւսից խիստ , մէկը
 միւսից դաժան՝ հրէական ազգի իրաւունքները
 կարճելու , զարգացման առաջն առնելու մտք-
 քով :
 Եգիպտական կառավարութիւնն օր օրի վը-
 րայ առաջանալով , պարզեց իր նպատակը՝ իս-

պառ ջնջել հրէական տարրը , ինչ միջոցներով
ևւ լինէր :

Յայտնի չկամութիւնը , բռնի ուժը , իշխա-
նական անարդարութիւնը իրենց բոլոր զէնքե-
րով ծանրացել էին հրէաների վրայ , բայց հրէ-
ական սուր միտքը , յամառ աշխատասիրութիւ-
նը , ընտանեկան ամուր կազմաւորութիւնը ևւ
տոկուն բնաւորութիւնը կարողանում էին ելք
ու հնար գտնել նեղ պարագաներից անցնելու :

Մաքառումն ահաւոր կերպարանք ընդունեց :
Լարից Փարաւոն իր բոլոր ուժերը , հանգէս
հանեց իր բռնակալ-անխիղճ հրամանները :

Հալածանք , զրկանք , սնարգանք , չարչա-
րանք , պատիժ , բանա ու մահ եղան հրէական
աղղի բաժինն ու վիճակը :

Կաղաքներ էին շինուում , բուրգեր էին կա-
ռուցուում , ևւ այս ամենի մէջ ծանր ու գրժ-
ուարին մասերը , վասնգաւոր գործերը , ուժից
վեր բեռները , անդաբում ու կհնսամաշ աշ-
խատանքները՝ հրէայինն էր միայն ու հրէա-
յինը . . .

Ձառակամացած այդ ամենով , անօրէն Փա-
րաւոն հրաման հանեց երկունքի իսկ ժամերին
խեղդելու-սպաննելու արու ծնւող հրէայ մա-
նուկներին :

Հրէական ազգի չափահաս արու սեռը գա-
տապարտուած էր ամենատեսակ տանջանքների
ու զրկանքների , իսկ նոր ծնւող արու սեռը
իրաւունք չ' ունէր աշխարհ գալու :

Հրէայ մայրը գատապարտուած էր երկունքի
ցաւերից , երկունքի կսկիծներից չ'ամոքուած՝
արու ծնած դաւակի սպանման գառնագոյն ցա-
ւով ու կսկիծով մորմուքելու-խորովւելու :

Հրէայ մայրութիւնը զրկուած էր արու գա-
ւակ սնուցանելու իրաւունքից :

II

Հրէունու մէկը արու դաւակի մայր դար-
ձաւ :

Հրէական բոլոր հնարաղիտութիւն ևւ զլու-
շութիւն ձեռք առնելով , միայն երեք ամիս
կարողացաւ պահել նրան թագստի մէջ :

Սիրուն էր մանուկը . կայտառ էր նա . աչ-
քերի մէջ ահագին սպազայ էր փայլում : Մայրը
այլ ևւս հնար չունէր ծածկելու : Նա սկտի բա-
ժանուէր իր դաւակից , նա սկտի ոչնչացնէր
նրան . . .

Թշուառ մայրը մի կողով շինեց , ձիւթով ու
նաւթով ծեփեց ևւ իր հոգեհաստորիկ մանկիկը
այդ կողովի մէջ զրկեց ու տարաւ իր աղի աղի
արցունքները նեղրաի կոնակներին միախառնե-
լով , նրա ցուրտ գլխին , նրա ալիքներին , նրա
հոսանքին ցանձնեց . . .

Երեբում էր կողովը ջրի երեսին ու կամաց
կամաց ափերից հեռանում . . . իսկ մայրը . . .
Կետի ափին , եղնուաների մէջ պահուած ակն-
զէտ նայում էր ու լալիս . . . Լալիս էր եղբօր

կորուստը ևւ վշտարեկ մօր ձեռքից բռնած փո-
քրիկ Մարիամը . . .

Կետաին իջաւ այդ ժամին Փարաւոնի աղ-
ջիկը իր նաժիշաներով : Եկաւ նեղոսի մէջ լըձ
ւացուելու . տեսաւ գետի երեսին երերող կո-
ղովը . հրամայեց հանել այն : Հանեցին-բացին
ևւ մէջը գտան մի սիրուն տղայ , որ լալիս էր
անհանգիստ . . . Փարաւոնի աղջիկը զթացաւ
ևւ իմացաւ որ իր անգութ հօր հրամանների
զոհ է նա . — « Հրէական մանուկ է » բացազան-
չեց ու երեխայի սիրունութիւնը նկատելով ,
իրեն որդեգիր ընդունեց :

Եղբօր փրկուած լինելու ուրախութեամբ
զօրացած , փոքրիկ Մարիամը համարձակութիւն
առաւ , մօտ վազեց ու հրէական նրբամաու-
թեամբ յայտնեց , որ այնտեղ , շատ մօտերում
նա մի ծծմօր տեղ գտէ . եթէ հաճի արքայա-
ղուստը՝ ինքն իսկոյն կը կանչի նրան երեխա-
յին ծիծ տալու :

Հաճութիւնը արուեց :
Թուաւ սիրտ ի բերան փոքրիկ հրէունին ևւ
իր մօրը բերեց :

Փարաւոնի դուստրը յանձնեց իր որդեգիրը
հրէունուն ևւ , յատուկ վարձ նշանակելով ,
մինչև ծծից կտրելը իր համար սպանել-մեծացնել
հրամայեց :

Եւ այսպէս հարազատ մայրը իր որդուն ծրծ-
մայր կարգուած , Եհովային օրհնութիւններ վեր
ուղղելով , իր աղջկայ հետ դթոա նեղոսի ափից
իր տունը շտապեց գաւակը գրկին :

III

Հասաւ ծծից կտրելու ժամանակը ևւ ստրն-
տու մայրն առաւ մանուկն ու տարաւ Փարա-
ւոնի աղջկանը յանձնեց :

Փարաւոնի աղջիկը մանուկն իր մօտ , իր
արքունիքին ընդունեց , սալով նրան « Մով-
սէս » (Չրից հանուած) անունը ևւ նոյն հրէունուն
իր արքունեաց մէջ իր որդեգրին պահող-պահ-
պանող կարգեց :

Աճում-մեծանում էր մանուկն Մովսէս , ար-
քայադասեր խնամքի տակ Փարաւոնի արքունիքի
մէջ , փափա կ գրուանքներով ևւ ամեն տեսակ
ճոխութիւններով շրջապատուած :

Երկրի նշանաւոր գիտնականները ուսուցիչ-
ներ կարգուեցին Մովսէսին : Հրէական սուր
միտքը իւրաքրեց ժամանակի եզրագրական հա-
րուստ ուսմունքն ու գիտութիւնը :

Աճեց , մեծացաւ , չափահաս դարձաւ Մով-
սէս :

Երկու ճանապարհ կար նրա առաջ բաց ըն-
կած : Մինը տանում էր նրան գէպի աշխար-
հային փառք , մեծութիւն , իշխանութիւն , հա-
րստութիւն . միւրը գէպի հրէական աղղի հա-
լածուած , խեղճ , թշուառ ու տառապանքներով
լի վիճակն ու կացութիւն :

Մէկի համար սնուցել , պատրաստել ու հաս-
ցրել էին արքունական կեանքը , գիտուն ուսու-
ցիչները , մեծամեծների նիստ ու կացը , միւսի

համար մրմնջացել էին նրա ականջներին Հրէ-
ուհու օրօրները, խօսել էին նրա սրտին սառն-
տութեան, դայեակութեան տակ ծածկուած
մայրութիւնը, համակել էին նրա հոգին լռիկ
մնջիկ առանձնութիւնների մէջ, հեծկտանքների
խեղդուկներով ստնտու-մօր՝ պատմած իր ազգի
տառապանքներն ու զարդարանքները . . .

Մի ճանապարհը ժպիտ ու ծիծաղ էր բութում,
փառք ու իշխանութիւն էր խոտտանում, միւսը
դէպի վիշտ ու հալածանք, դէպի բանտ ու մահ
էր առաջնորդում :

Մի ճանապարհի ծայրին կանգնած էր Փա-
րաւոն իր արքունիքով, իր փառքով ու մեծու-
թիւններով, իր շացուցիչ պաշտօններով, իր
բոլոր գիտուն խորհրդականներով ու իմաստա-
սէրներով, միւսի ծայրին մի վարձկան դայեակ,
մի սպասաւոր կին, մի ցաւատանջ հրէուհի իր
միայն ու միայն մայրական սրտով ու գորո-
վով :

Մի կողմը Փարաւոնի աղջիկը՝ իր խնամակա-
լուհին էր ծախանների ծաղիկներ փռում, համ-
բոյրների մարգարիտներ թափում, միւս կողմը
ամբած ցամաքած հրէուհու աղի աղի արցունք-
ներն էին հրէական արցունքների անյատակ
ծովի մէջ թափվում . . .

Մովսէս դարձրեց երեսը արքունիքից եւ
նետուեց մայրենի շրջանը :

Մովսէս ձգեց՝ օտարի փառք ու մեծութիւնը
եւ գնաց դէպի իր եղբայրների թշուառութիւնը:
Մովսէս գնաց իր արեւնակիցների տառա-
պանքներին ընկերացաւ :

Եւ մայրուքիւնը տարաւ իր անդրանիկ լուղ-
րանակը :

IV

Մի գեղեցիկ տղամարդ էր Մովսէս . բարձր
հասակով, քաջատղջ մարմնով, գիտուն զըլ-
խով, խորթափանց մտքով, խրայինների ցա-
ւերով բարասող սրտով, իր ազգի փրկութեանը
նուիրուած հոգով :

Առաջին իսկ անգամից չկարողացաւ հան-
դուրժել եգիպտացու անօրէն եւ տմարդի վար-
մունքը իր մի խեղճ հրէայ եղբոր հետ : Նա մի
հարուածով գետին գլորեց եգիպտացու անչըն-
չացած :

Չէ՛, Եգիպտոս ազատ մտածող, համարձակ
գործող երիտասարդ հրէայի տեղը չէր. նա եր-
կար չէր կարող անպատիժ մնալ այնտեղ. ուս-
տի պէտք էր հեռանալ Եգիպտոսից : Եւ նա փա-
խաւ Մադիամու երկիրը :

Խաչարած էր Մովսէս . ընտանեաց տէր,
զաւակների հայր : Ապրում էր ազատ բնութեան
մէջ ազատ պայմաններում. ո՛չ բռնութիւն, ո՛չ
հալածանք, ո՛չ կաշկանդանք նրա հովւական
կեանքն էր վրդովում :

Բայց տխուր ու արտում էր Մովսէս : Իր
ազգակիցների վիշտ ու չարչարանքը միշտ ու
միշտ իր հետն էին անբաժան թէ՛ տանն իր ըն-
տանեկան. համեստ ծածքի տակ, թէ՛ դուրսը

ազատ զաշտերում ու հովիտներում, թէ՛ լեռ-
ների լանջերում ու կառարներ Վրայ եւ թէ՛
ջրերի հանգստաւէտ ափերում :

Տարիների աճելով՝ աճում էր սրտի մէջ եւ
սէրն իր ազգի :

Եգիպտոսից, այդ գերութեան վայրից իր
ազգն ազատելու միտքն էր, որ բուն էր գրած
նրա սրտի խորքում. օր օրի վրայ դօրանում
էր այդ միտքը. եւ նա առգորվում էր այդ միտ-
քով, անբաժան էր այդ մտքից թէ՛ քուն, թէ՛
արթուն :

Ինչ որ կրակներ էին մխում ու ծխում նրա
սրտի մէջ եւ այրում նրա ամբողջ էութիւնը :
Իր կեանքի ազատ պայմանները, ընտանեկան
հոգսերը, զաւակների ողջագուրանքը չէին կա-
րողանում հանգցնել նրա սրտի մէջ իր ազգա-
կիցների, իր արեւնակիցների չարատանջ կա-
ցութեամբ նշուող կայծերը :

Տարիների աճելով՝ աճում հրահրվում էին
նրա սրտի մէջ այդ կայծերը :

Ութսուն տարեկան պատկառելի ծերունի էր
Մովսէս, բայց ոչ մի կնճիռ, ոչ մի խորշոմ
չէր համարձակուել ակոզ գտնել նրա ճակատին :
Տարիներն անցում էին, բայց սրտի մէջ այրը-
վող անկէզ բոցը՝ իր ազգակիցներին ազատելու
գաղափարով տոգորուած հոգին չէին ներում
տարիներին հետքեր թողնելու նրա ճակատի
վրայ :

Վերջապէս տարիների ընթացքում հրահրը-
ւած կայծերը գնալով զօրեղացան եւ կրակ
կարեցին Մովսէսի սրտի մէջ, բռնկեցին, վառ-
ուեցին, մի ահագին հրդեհ առաջ բերին բնու-
թեան ազատ ծոցում Կորէք լեռան վրան :

Վառվում էր վառվում մորենու թուփը —
Մովսէսի սիրտը, բայց չէր նա այրվում, մոխիր
չէր դառնում :

Ննցուեց, զարմացաւ, ապշեց, հիացաւ Մով-
սէս իր ներսի աշխարհի կենդանի հանդիսաւո-
րութեամբ կրակ կտրած այդ պատկերի, այդ
այրւող մորենու առաջ :

Մուրք էր, վսեմ էր, երկնային էր, աստ-
ուածային էր այն տեսարանը—այն պատկերը :

Ուզեց մօտենալ . բայց նախապէս հրաման
առաւ հանելու, դէն ձգիլու իր ոտքերի փոշոտ
կօշիկները : Եւ նա վանեց, վճնդեց, դէն ձգեց
սրտից անձնական հոգեր ու պէտքեր, անձնա-
կան չահեր ու ձգտումներ, իբրև փոշոտ կօ-
շիկներ, եւ այնպէս մօտեցաւ երկրպագելու
սուրբ Մորենուն, անկէզ Մորենուն — հրէա-
կան ազգի բոցակիզուած տառապանքների այդ
թուփին, այդ հրդեհին :

Մովսէս ձայներ լսեց կրակի միջից :

Ծանօթ էին այդ ձայները, հարազատ էին,
մերձաւոր էին, սիրելի էին Մովսէսին այդ ձայ-
ները : Համակ ունկնդրութիւն դարձած լարեց
իր հոգու բոլոր ուժերը — ա՛հ — ճանաչեց
Մովսէս : Այդ ձայները իր մօր ձայներն էին,
որ երգեմն՝ իբրև խեղդուած օրօրներ, իբրև
հրէատանջ սրտի մորմոքներ, իբրև վշտի մե-
ղեղիններ, իբրև հոգեսարստիկ աղօթքներ ու

մըմունքներ երգվում էին իր մտքի մտ եւ, իր սրտի միջից ակօսելով, իր ներքին զգացումները ողորկելով, անհնում թուշում էին դէպի Ենովայ եւ այժմ, Ենովայից անդրադառնալով, խօսում էին կրակի միջից — բողբոջի միջից — « Մովսէ՛ս, Մովսէ՛ս, քո ազգակիցների տառապանաց չափը լցուած է . . . նրանց աղաչանքի ու պաղատանքի ձայները երկիրը են հասնում . . . գնա՛, գնա՛, քո եղբայր Ահարօնի հետ եւ նրանց ազատիր . . . »

Երկրպագեց Մովսէս իր ազգակիցների ցաւերի այդ հրդեհին, հնազանդեց բողբոջից խօսող ձայներին, հողու բոլոր զօրութեամբ ողջագուրեց իր մօր քաղցր շունչն ու յիշատակը, ցրբուեց ձիգ ձիգ տարիներով իր մարի եւ գոյութեան վրայ տիրող շամանդազը եւ նոր ու նոր հողի առած՝ վերջրեց պաւազանը եւ ընկերացած իր մեծ եղբայր Ահարօնի հետ՝ նորից դէպի Եգիպտոս վերադարձաւ, իր թշուառ ժողովրդին երեւաց, շարժեց նրա թմրած հոգին, խօսեց նրանց, ոտքի հանեց նրանց :

Մովսէս ու Ահարօն, երկու հարազատ եղբայրներ, գլուխ կանգնեցին իրենց գծաողգ ազգակիցներին, հանդէս եկան ժամանակի Փարաւոնին, եւ իրենց ժողովրդին ազատ թողնելու խնդիր յուզեցին, պահանջեցին, պաշտպանեցին այնքան, մինչև որ եգիպտական գ՛րութեան անարգ լուծը թօթափեցին, ստրկութեան շղթաները կտորատեցին եւ Հրէութիւնը ազատեցին :

Եւ մայրուքիւնը սարաւ իր երկրորդ եւ վախճանակալս յայրանակիր :

Մ. ա.-ք. ՄԵԼԵԱՆ

1 Յունվ. 1905, Պարիզ

ԹՐԲԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿՑ ԹԱՏՐՈՆԸ

(Շարունակութիւն եւ վերջ)

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐՁԱՆ(1)

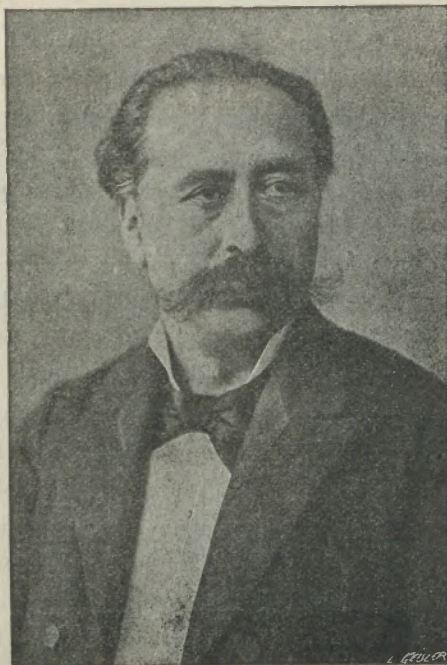
Օսմանեան երաժշտական թատրոնին պատմութիւնը այնքան սերտօրէն կապուած է իր գրական թատրոնին պատմութեան հետ, որ անկարելի է անոր մասին չխօսել հոս :

(1) Պ. Թալասոյի յօդուածին այն մասը որ «Անահիտ»ի վերջին բիւով հրատարակուեցաւ, կը կրէ հետեւեալ տիտղոսը «Երկրորդ Երջան. — քրիստոնէական վարպետներ», որ մոռցուած էր մեր քարտէսագրութեան մէջ : — Այս բիւով հրատարակուած պատկերները առած ենք Revue Théâtraleէն :

Շատ առաջ Ահմէտ Միտհաթէն, որ գրած է Զեյպիլիքի, Զեմլիի եւ Զիպսի գուսաներգութիւնները, երաժշտութիւնը մտած էր օսմանուան թատրոնին մէջ. անշուշտ՝ արեւելեան երաժշտութիւնը, որ ա՛յնքան տարբեր է եւրօպականէն :

Այստեղ, բոլոր փառքը կը պատկանի Հայոմը, Տիգրան Զուհաճեանին :

ՏԻԳՐԱՆ ԶՈՒՀԱՃԵԱՆ. — Ծնած Պոլիս 1840ին, Տիգրան Զուհաճեան իր առաջին երաժշտական ուսումնասիրութիւններն ըրաւ Տաճ-

Տիգրան Զուհաճեան

կաստանի մէջ. Յետոյ գնաց իր արուեստը կատարելագոյն ուսանել Իտալիա, Միլանի Գոնսէրվատիւնը: Իր առաջին գործը եղաւ Արշակ, օփերա՝ չորս արարուածով, զոր նշանաւոր արուեստագէտներ ներկայացուցին Նաուով թատրոնին մէջ: Այդ սկզբնաւորութեան գտած շատ մեծ յաջողութիւնը զինքը քաջալերեց ամբողջագոյն անձնատուր ըլլալու այդ ասպարէզին որ Արեւելքի երկիրներուն մէջ ապերախտ է եւ անշահաբեր :

Իր երկրորդ գործին — Օլիմպիայի — շատ մը կտորները Վիեննայի եւ Նափոլիի նուագահանդէսներուն մէջ զարնուելով՝ չուտով տա-

րածեցին հայ երաժշտին անունը (1) :

Յետոյ յաջորդաբար արտադրեց Արիֆ, Բհուս Բհեհա և Լեպիեպիճի Հորհոր, երևք օփերէթ-ներ որոնք շատ տեղումք ներկայացուցան, մանաւանդ Գահիրէ և Աթէնք, — և յառաջ բերին — մանաւանդ Արիֆը — ընդհանուր խանդավառութիւն :

Արիֆի լիպրեթթօն, զոր շարադրած է Պ. Ալպօրէթօ, Պուալտիէօի Գիւղիսն նոր իշխանըին թըբական բեմի պատշաճեցում մըն է : Թըբական օփերէթին մէջ, Պրոնթէն կը կոչուի Արիֆ և Պապէ՝ Հանի-Իիսի : Արիֆի երաժշտութիւնը

(1) Պ. Թալասօ սխալած է կարծելով քե Արշաիր և Օշիւնի/իան երկու սարքեր օփերաներ են. Չուհանեան արտադրած է միմիայն մէկ օփերա մը՝ հայկական նիւթով. լիպրեթթօն, զոր գրած է Թովմաս Թերգեան՝ իսպաերեն, յետոյ քարգմանս ալ է հայերենը, Արեակ Բ.ի և Ուլիմպիադայի սարփանքներուն պատկերեան շուրջը կը դառնայ : Այդ առաջին գործին երաժշտութիւնը՝ զուտ իսպաերան է՝ ինչպէս մեզ հաղորդած են գործին ծանօթ անձեր, և ոչինչ ունի արեւելեան : Այդ օփերան չէ գրած Հայոց մեզ մեծ յաջողութիւն, և այդ պատճառով է որ՝ Չուհանեան ստիպուած է քրական օփերէթներու մէջ փաղեցնել իր սալանդը, աւելի ընդարձակ հասարակութեան մը դիմելով իրական յաջողութիւն մը գտնելու համար : Չուհանեան՝ հակառակ այդ զիջողութեան՝ չէ վարձատրուած նորեն ինչպէս իր սալանդը կ'արժէր. բնաւ գործի մարդ չըլլալով, նանկերուն մէջ ինկած է վաւախառուի հոգևով Հայու մը, որ՝ օգտուելով անոր անձկութեան մէկ վայրկեանէն՝ փոքրիկ գումար մը փոխ տուած է փոխարեն անկեց խլած է բուրբ մը որով գրեթէ բացարձակ տէր կը դառնար անոր անցեալ և ապագայ բոլոր գործերուն ներկայացմանց հասոյթին. ասի պատճառ եղած է Չուհանեանի միտք նիւթապէս նեղ կացութեան մէջ մնալուն և շատ աւելի քիչ գործ արտադրելուն քան ինչ որ կարող պիտի ըլլար՝ եթէ սարքեր պայմաններու մէջ գտնուէր : Ցաւալի է որ հայ մամուլին մէջ դեռ ոչ մէկ լիակատար ուսումնասիրութիւն չէ նրատրակուած Չուհանեանի երաժշտական գործին ու կեանքին վրայ :

Ծ. Խ.

հրաշակերտ մըն է իր տեսակին մէջ մէկ հատիկ :

Իր վերջին օփերա-դիւթախազը, Չեւիտի, որ նախ ներկայացուցաւ 1891ին Գոնքորտիայի ձմեռնային թատրոնին մէջ՝ տիկին Պէնաթիի Ֆրանսական խումբին կողմէ, 1894ին վերստին ներկայացուցաւ՝ « Պրանսական նոր թատրոն »-ին բեմին վրայ՝ Պ. Պրանձինիի իտալական խումբին կողմէ : Այդ երկրորդ ներկայացման առթիւ, Չուհանեան իր գործը վերածուց : Յաջողութիւնը անպակաս եղաւ : Ատոնցմէ զտա, « Ափլանտիա-թավէրն »-ի նուագախումբը յաճախ զարկած է իր ընթերթութեանն ընդմիջութիւնը սրտնք ունկնդիրներու հիացումը զըրդուած են միշտ :

Օսմանեան երաժիշտներէն ինքը միակն էր որ արեւելեան երաժշտութեան սուու աջակցի ձեւ մը որ զայն եւրոպական խմբանուագութեան պատշաճելի դարձուց, և իր գաղտնաբերութեան ինքնատուութեամբը, իր երաժշտական ոճին թարմութեամբը, իր նուագահիւսքին գունագեղութեամբը՝ ուր կարծես Արեւելքի արեւուն ճառագայթը կը փայլի, իր արուեստը հասկանալի դարձուց օտար հասարակութեան և իրաւունք ունեցաւ ընդունելու այն հզօր համակրութիւնները որ ամէն կողմէ իրեն կ'ուղղուէին : Harmonieի և contre-pointի մէջ իր հմտութիւնը ամուր հիմք մը կուտայ իր երաժիշտական շարադրութեանց և հրապոյրը որով իր ամենափոքր Ֆրագներն անգամ՝ տողորուած են՝ ասով աւելի զօրաւոր կ'ըլլայ :

Սան-Սթէֆանօյի մէջ, Ռուսիոյ և Թուրքիոյ միջև խաղաղութեան դաշնագիրը կնքուելէ յետոյ, Նիքոլա մեծ-դուքը իր ձեռքը ինչ անոր պատուանշան մը շնորհեց : Չուհանեան արդէն ատկէց առաջ քանի մը վեհապետներու գնահատումը վայելած էր :

Բազմաթիւ փարիզեան երաժշտական քննադատներ, ի միջի այլոց Թան լրագրի քննադատը՝ Վէպէր, երկայն ու ներքողալից յձողուածներ նուիրած են գործերուն այդ երաժշտին որ մեռաւ Իզմիր, գրեթէ թշուառ վիճակի մէջ, ամէն կերպով շահագործուած, և առանց ունենալու իր տաղանդը Փարիզի մէջ նուիրագործուած տեսնելու ա'յնքան ջերմապէս երազուած գերագոյն ուրախութիւնը :

ՉՈՒՀԱՃԵԱՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ԹՐՔԱԿԱՆ ԹԱՏԵՐԱԲԵՄԻՆ ՎՐԱՅ. — Չուհաճեանի ազգեցուցիչը շատ մեծ ու վճռական եղաւ օսմանեան երաժշտական ու նոյն իսկ տաղանակի թատրոնին վրայ : Կարելի է ըսել թէ բովանդակ ժամանակակից թրքական թատրոնը հայ վարպետին նախաձեռնութենէն կը ծագի: Առիճի ներկայացումներէն ետքն է որ ժամանակակից թրքական թատրոնի գրական շարժումը որոշապէս մարմին կ'առնէ : Երաժշտական շարժումը այդ առաջին մղումին հետեւեցաւ : Չուհաճեանի յաջողութենէն գաղափար կազմելով արժէքին վրայ դեղարուեստական ճիւղի մը որ մէկ օրէն միւսը ժողովրդական կը դառնար , թուրքերը չուչացան երիտասարդ երաժշտին օրինակին հետեւելու : Նոյն իսկ վէճեր տեղի ունեցան Չուհաճեանի խումբին (որ Սուլթան Պայաղիտի հրապարակին Միտաֆիրխանէին բակին մէջ աճապարանքով կառուցուած թատրոնի մը մէջ կուտար իր ներկայացումները) եւ Յակոբ Վարդովեանի խումբին միջեւ , որ ինչպէս տեսանք՝ Կէտիկ-Փաշայի թատրոնին մէջ հաստատուած էր : Այդ արուեստագիտական գծաութիւնները նպաստեցին թրքական բեմին տալու զարգացում մը զոր առանց այդ հակառակութեան երբեք պիտի չունենար . . . : Այդ զուգահեռական գործունէութեան վարիչներն եղան Շաքիր փաշա , նախկին թրքական դեսպան ի Ս. Փէթերսպուրկ , Ակեհ Էֆէնտի , նախկին թրքական դեսպան Աթէնքի մէջ , եւ Պէտրի պէյ , Կօրեանի հեղինակը : Կանի մը բարեկամներու օգնութեամբ թարգմանեցին շա Պեյ Էրեւնը, Օրֆո-օ-գ-Անփերը , Ժիւրօյի-Ժիւրօյան, շի Պրիկանը, շա Ֆիյը սը Մասալ Անկոն : . . . Այդ ներկայացմանց յաջողութիւնը շատ մեծ եղաւ , եւ ինչպէս դիւրին է գուշակել, զուգակցոց Չուհաճեանի խումբին յաջողութիւնը :

Ինչպէս ըսինք արդէն, միմիայն Չուհաճեան է որ իր արեւելեան երաժշտութիւնը գրեց եւրոպական նուագախումբի համար որ կը կազմուի լարաւոր , փայտեղէն , պղնձեաց գործիքներով եւ batterienով : Գալով միւս օսմանեան երաժիշտներուն , ինչպէս Ահմէտ Միտալթ , իրենց օփերէթները գրեցին թրքական երաժիշտներու համար որոնց յատուկ նուագախումբը կը կազմուի միմիայն կիթարներով, « թէֆ » եւ

րով , փանդիոններով եւ ջութակներով . եւ այդ գործիքներն ալ տարբեր են այդ անունով եւրոպացոց ծանօթ գո ծիքներէն. « թէֆ »-երը հինգ զոյգ փոքրիկ ծնծղաներ ունին, փանդիոնը հնաձեւ է, կիթարները ձուածեւ, ջութակները տարօրինակ ձեւ մը ունին եւ ծունկի վրայ կըրթնցնելով կը նուագուին :

ԳԵՐԱՍՍԱՆՆԵՐ

Մահմետական կնոջ համար անկարելի ըլլալով՝ ըստ օրէնքին՝ հրապարակաւ երեւալ էրիկ մարդու մը հետ — նոյն իսկ եթէ այդ մարդը իր եղբայրը , հայրը կամ մինչեւ անգամ ամուս

Հայ դերասանուհի մը « Ափիփե Անժեղիֆ »-ի դերին մեջ .

մինն ըլլայ , — եւ հետեւաբար բոլորովին անկարելի ըլլալով իրեն համար՝ բեմի վրայ ելլել իր ընտանիքին հետ ու եւ է կապ չունեցող շատ մը էրիկ մարդոց հետ, — հեղինակներն ու անօրէնները ստիպուեցան իրենց կանացի դերակատարները գտնելու համար Հայուհիներու դիմել

Տիկին Անեմեան

... Ատոնցմէ պիտի յիշեմ անոնք որ շատ նշանաւոր են եղած : Տոամին, կատակերգութեան և օփէրէթին մէջ, Օր. Երանուհի Գարագաշեան, Թրքական բեմին Քրուազէթը և միեւնոյն ատեն Շնէտէրը : Երբեք չպիտի մոռնամ խորոխ ու ջղուտ խաղացուածքն այդ արուեստագիտուհւոյն, — դերասանի զաւակ, բեմի վրայ մեծցած, — խումբին առաջին երգչուհին, աստղ մը որ իր բոլոր պայծառութեամբը փայլած է Պոլսոյ մէջ և որ պիտի կարենար նոյնպէս յաջողութիւն գտնել Ֆոյի-Տոամաքիի, Պուֆ-Փարիզիեհի, նոյն իսկ Վառիերի բեմին վրայ : Իր գերազանցութիւնն անոր մէջ էր,

որ այդ նոյն դերասանուհին, օփէրէթի մէջ այնքան աշխոյժ և սրամիտ, լայնելու ձիւրքն ալ ունէր գերագոյն աստիճանով մը : Աքանչելի էր տոամի մէջ, ուր առաջին դերերը իրեն կը յանձնուէին : Ինչպէս ժան Հատինկ և ժան Կոանիէ, ինքն ալ իր մէջ կը պարունակէր օփէրա-պուֆի « տիվէթ » մը և տոամի մեծ գերասանուհի մը : Օր. Վիրգինիա Գարագաշեան, իր քայրը, կատակերգութեան մէջ՝ անմոռանալի : Օրիորդ Քօլպ մը, որ գիտէր կացութեան մը զաւելչտականութիւնը ի վեր հանել հազորդական զուարթութեամբ մը և շատ ինքնատիպ նրբութեամբ մը : Օր. Մարի Նուարդ, որ վա-

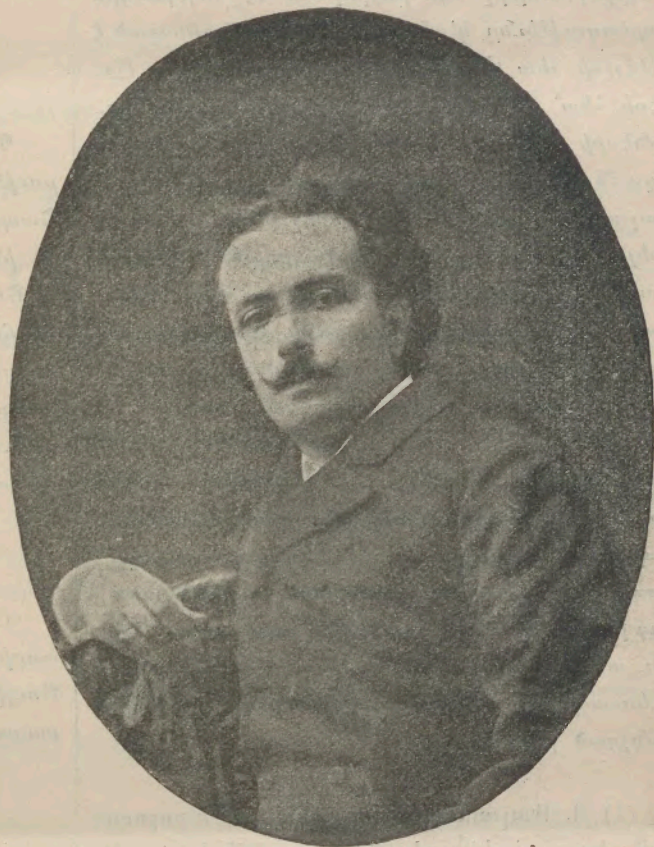
դահաս մահուամբ մը խլուեցաւ բեմէն: Կուրծքի հիւանդութեամբ բռնուած, եւ իր վիճակին դիտակից, չվախցաւ Ահմէտ-Միսնաթ էֆէնտիէն խնդրելու որ իրեն համար թրքերէնի վերածէ Գաւեղիագարդ Տիկիւնը: Մեծանուն հեղինակը թոքախտաւոր դերասանուհիին փախաքը կատարեց: Օ՛հ, խորապէս յուզիչ տեսարանը այդ Մարկրիթ Կոթիէի դերին, խաղացուած — աւելի ճիշդ՝ ապրուած, — պատանուհիէ մը որ կը զգար թէ կը հասնէր այն ատեն որ տուամբն

ջողութիւններ, բայց չկրցաւ իր հանճարեղ նախորդը մոռցնել տալ: Տիկին Աճէմեան, Պոլսոյ Ժերմէն Կալուան, հոյակապ կին մը, որ արժեցուց իր հազուագիւտ ուշիմութեամբն ու քաղցրահնչիւն ձայնովը, Չուհաճեանի գործերը որոնց բոլորին կնոջ գլխաւոր դերերն ինքն է կատարած: Տիկին Սիրանոյշ եւ Աստղիկ, երկու քոյրեր, երկուքն ալ քրոթրալթօի հրաշալի ձայնով եւ արձանական զեղեցկութեամբ օժտուած:

Օր. Մարի Նուարդ .

հերոսուհիին պիտի մեռցնէր: Ամէն անոնք որ ներկայ գտնուած են այդ կենդանի իրապաշտութեամբ համակուած ներկայացումին, — որովհետեւ խեղճ աղջիկը ճշմարտապէս կուլար եւ իր վտիտ մարմինը անկեղծ հազով մը կը թոթվուէր, — պահած են Օր. Նուարդէն յիշատակ մը զոր ոչ մէկ դերասանուհի, այդ դերին մէջ, պիտի չջնջէ: Տիկին Հէքիմեան, որ Օր. Նուարդի յաջորդեց, մեծ արժանիք ունեցող դերասանուհի մը եղաւ, ունեցաւ փայտան յա-

Պետրոս Աղամեան

Այր դերասաններուն մէջէն՝ յիշենք Յակոբ Վարդովեանը, որ առաջին համբաւ հանող դերասանը եղաւ: Թէպէտ միջակ էր իր տաղանդը, ինչ որ ապացուցուեցաւ երբ եկան իր յաջորդները, — ժողովրդին մէջ՝ որ զինքը կը սիրէր եւ որուն երկայն ատեն մեծ հաճոյք է պատճառած՝ ձգած է յիշատակ մը, որ աւանդութեան մը կարգ անցած է: Աղամեան — Հայ մը — ամենէն մեծը օսմանեան տուամական դերասաններուն, միեւնոյն ատեն ուշա-

զբաւ նկարիչ եւ սիրողանդաւոր բանաստեղծ՝ ինչ որ կը հաքատուեն Ռոնսիոյ մէջ ապուած իր ոտանաւորներու երկու հատորները : Տեսակ մը աշխուղկան Մունէ-Աիւլի, որ ինքզինքը բուրովին կը մոռնար, հերոսին « մորթ » ին մէջ մտնելու համար : Իր շնորհիւ, Թուրքերը ճանչցած, ծափահարած, սիրած են Շէքսպիրը որուն ահմտական թարգմանն է եղած : Արուեստագիտական ինդամտութիւնը այնքան յառաջ կը տանէր, որ մինչեւ իսկ գերերը կ'երթար ուսումնասիրել, ապրիլ՝ այն վայրերուն մէջ ուր խաղին դործողութիւնը կ'անցնի : Այսպէս՝ նոյնացած է Օթէլլօի հետ Վենետիկ եւ Կիպրոսի մէջ, Բօմբօի հետ՝ Վերոնայի մէջ, Համլէթի հետ՝ Էլսլանտի մէջ : . . . Երբ մարդ կը մտածէ թէ Աղամեան գերասանական արուեստը կրօնական պաշտօն մը կը նկատէր, ուրիշ բան կարելի չէ ընել բայց հիանալ այդ բնականութեան ջանքին վրայ, այնքան անկեղծ՝ որ իր մահուան պատճառ եղաւ : Իրիկուն մը, որ Ա. Տիւմայի Դիւնը կը ներկայացնէր, այնքան համոզմունքով ու կրակով խաղաց համբաւաւոր տեսարանը՝ « Ես փոխշինե՛լ եմ, եւն » , որ նոյն իսկ բեմին վրայ նուազում ունեցաւ : Վերջուցին տարին զինքը՝ հոգեվարք : Քանի մը օր յետոյ մնաւ՝ ուղեղային բորբոքումէ մը : Էրնէսթօ Բոսսի, իտալացի հռչակաւոր գերասանը, որ ներկայ էր այդ իրիկունը եւ մահամերձին ընկերացաւ մինչեւ սունը, ըսաւ Աղամեանի համար թէ՛ « Արուեստագէտի ամենագեղեցիկ հոգին է որ երբեք ճանչցած ըլլայ » : (1)

(1) Պ. Թալասօ այստեղ զոն եղած է բոլորովին սխալ տեղեկութիւններու զոր իրեն տուեր է՝ ինչպէս ինքն իսկ մեզ յայտնեց՝ Պ. Անմեղեան : Աղամեան երբեք քրեքեկ լեզուով ներկայացում չէ տուած, երբեք չէ գացած Վենետիկ, Վերօնա, Կիպրոս կամ Էլսլանտ : Ճիշդ է որ Բոսսի Պոլսոյ մէջ հանդիսասես եղած է Աղամեանի վերջին ներկայացումներէն մեկուն (Բիւն) եւ իր բաժնիցացումը յայտնած է անոր, բայց այդ ներկայացումէն անմիջապէս յետոյ չէ որ մեռած է Աղամեան, ու դերասանական յուզումներէն չէ որ մեռած է, այլ կոկորդային ծիրախսեմ որով տառապեցաւ երկայն ատեն՝ Պոլսոյ ռուսական հիւանդանոցին մէջ : Ցաւալի է դարձեալ որ Պ.

Մնակեան, որ յաջորդեց Աղամեանի, մեծ արժէք ունեցող հազուագիւտ ուշիմութեամբ դերասան մըն է : Իրեն կը պակսի սովորայն այն թոխը որ կը բնորոշէր իր հանճարեղ նախորդը : Ապտիւլ-Ռէզաք էֆէնտի, ամենէն փայլունը թուրք կատակերգուններուն, թրքական բեմի Քոքլէնը : Թլեանց, Համար էֆէնտի եւ Քիւչիւք-Իսմայիլ, պատուական կատակերգուններ, բայց որոնց փառքը կը նսեմանայ Ապտիւլ-Ռէզաքի հանճարին մօտ,

ԱՏՈՒՑ ԹԱԼԱՍՕ

Պ. ՇԱՊԱՆԵԱՆ. — Գունաւոր փորագրութեանց վերջին ցուցահանդէսին մէջ, Պ. Շապանեան ի տես դրած էր քանի մը սիրուն ու ինքնատիպ դործեր : Առաջին անգամ է որ Պ. Շապանեան կը փորձէ փորագրութեան նուրբ ու ճոխ արուեստը : Իր այս սկզբնաւորութիւնը յաջողութեամբ պատկուեցաւ : Հաճոյքով իմացանք որ կառավարութիւնը դնած է իր փորագրուած գունաւոր ծովանկարներէն մին՝ Լիւքսանպուրի մուսէնը դրուելու չամար :

Ա Ի Ե Տ Ի Ս

« Քուրիէ էօրօիէէն » կ'աւեակ թէ, ստոյգ աղբիւրէ իր ստացած տեղեկութեանց համեմատ, Սուլթան Ապտիւլ Համիտի հիւանդութիւնը ծանրացած է եւ թէ մահը մօտալուտ կը կարծուի :

Թալասօ, գնահատելով հանդերձ հայ արուեսագէտներուն կարեւոր դերը քրեական բասերական եւ երաժշտական շարժման մէջ, բառ մը ըսած չըլլայ հայկական բասրոնի մասին որուն ծառայած են այդ նոյն արուեսագէտները՝ քրեական բասրոնի ծառայելէ առաջ :

Մ. Խ.

Le Gérant : FRÉDÉRIC MACLER

Imp. D. DOGHRAMADJIAN
18, Rue des Gobelins, Paris.

Այս թիւով կը հրատարակենք Արժ. Տ. ՄԵՍ-
 ԲՈՊ Ա. Ք. ՄԵԼԵԱՆԻ մէկ գեղեցիկ յօդուածը,
 — Մայրութեան յաղթանակը: Տ. ՄԵԼԵԱՆ, Պա-
 թումի Հայոց հոգեւոր հովիւը, որ իր առող-
 ջութիւնը դարմանելու համար Վեհ. Հայրապե-
 տին հրամանով մօտ երկուքուկէս տարիէ ի վեր
 Եւրոպա կը գտնուի, մին է հայ կղերական գա-
 սուն ամենէն ազնիւ ու լուսամիտ ներկայա-
 ցուցիչներէն: Մայրութեան յաղթանակը առա-
 ջին էջն է ամբողջ շարքի մը, զոր Տ. ՄԵԼԵԱՆ
 հաճած է խոստանալ Անահիտին:

Թողուլ ԽԱԴՈՒՆԻ « Քաթողիկ Եկեղեցին եւ
 Պրանսիական Հանրապետութիւնը » ուսումնա-
 սիրութեան վերջին մասը:

Յաջորդ թիւով պիտի սկսինք հրատարակել
 շարք մը յօդուածներ ՃԱՓՈՆԻ, իր գրականու-
 թեան եւ արուեստի մասին:

— Պ. Պ. Յ. Իսկենսեր եւ Կ. Փեհլիվանեան
 նուիրեցին մեկ մեկ օրինակ Անահիտ: Պիտի յայ-
 կացնենք Դաւրեթի « Աբովեան » ընթերցարանին
 եւ Տարվազա-Ղազվիցի ընթերցարանին:

Տեղի պակասը մեզ կը ստիպէ յաջորդ թիւին

ՄԱՏԵՆԱԴՍՐԱՆ ԱՆԱՀԻՏ

- Թիւ 1. — Անարոյ Յրանս. Եպիկուրի պարսեզը, (Հատուածներ), Թարգմանեց Ա. Չօպանեան,
 հեղինակին կենդանագրով. Դին 1 ֆրանք:
- Թիւ 2. — Աղֆրէս Տը Վիկեթի Քերթուածները, հեղինակին կենդանագրով, Թարգմանեց Ա. Չօ-
 պանեան: Դին 1 ֆրանք:
- Թիւ 3. — Օնար Խայեամի Քառեսկները, քննական ուսումնասիրութեամբ մը պարսկերէն բնա-
 գրէն Թարգմանեց Գ. Փառնակ. Դին 3 ֆրանք:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ « ԱՆԱՀԻՏ »Ի

- Թիւ 1. — Նահապէս Բուչակի Դիւանը, սիրոյ երգեր, խրատական եւ այլաբանական երգեր, պան-
 դուխտի երգեր. Գնահական ուսումնասիրութեամբ մը հրատարակեց Ա. Չօպանեան. 3. ֆր.
- Թիւ 2. — Մկրտիչ Պեշկոպաշեանի Քերթուածներն ու ճառերը, ծանօթագրութիւններով հրա-
 տարակեց Ա. Չօպանեան. 4 ֆր. 50

ՅՐԱՆՍԵՐԷՆ ԳՐԳԻՐ

LES MASSACRES D'ARMENIE, témoignage des victimes; recueil de lettres, traduites en
 français par A. TCHOBANIAN: préface de GEORGES CLEMENCEAU, Librairie du Mercure
 de France. 3 ֆր. 50

L'ARMENIE, SON HISTOIRE, SA LITTERATURE, SON ROLE EN ORIENT, par A.
 TCHOBANIAN, avec une introduction d'ANATOLE FRANCE. Librairie du Mercure de France,
 1 ֆր.

ZEITOUN, DEPUIS LES ORIGINES JUSQU'A LA GRANDE INSURRECTION DE 1895
 par AGHASSI: Traduction française d'A. TCHOBANIAN: préface de VICTOR BERARD
 Librairie du Mercure de France. 3 ֆր. 50

POEMES ARMÉNIENS ANCIENS et MODERNES, traduits en français par A. TCHOBA-
 NIAN, et précédés d'une étude de GABRIEL MOUREY sur la Poésie et l'Art arméniens.
 2 ֆր.

CHANTS POPULAIRES ARMÉNIENS, traduction française avec une introduction par A.
 TCHOBANIAN; préface de PAUL ADAM. Librairie Paul Ollendorff.

Ouvrage couronné par l'Académie Française 3 ֆր. 50

ԱՆԱՀԻՏ Ի բաժանորդագրութեան պայմանները

Անահիտը կը հրատարակուի ամբողջ անգամ մը :

Բաժանորդագրինն է տարեկան 10 ֆրանք (մրանսա), 12 ֆրանք (օտար երկիրներ 2 տուար (Ամերիկա), 5 բուպլի (Ռուսիա) :

Վեցամսեայ՝ 5 ֆրանք (մրանսա), 6 ֆրանք (օտար երկիրներ), 1 տուար (Ամերիկա), 3 բպլ. (Ռուսիա) :

Յօդուած եւ բաժանորդագրին ղրկել հետեւեալ հասցէին ,

A. TCHOBANIAN

17, Rue La Bruyère

Paris

« ԱՆԱՀԻՏ » Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Բազու

Տիկին Մարի Սունդուկեանց

Ռուսնուգ

Պարոն Գառնիկ Մաղմանեան

Վառնա

» Զարպանէլեան

Ֆիլիպէ

» Թագուր Հինգլեան

Նիւ-Նօրք

» Պետրոս Գաբրիէլեան

Իսթ Ուօթըրթաուն

» Գաբրիէլ Մուշէղեան

Սէնթրըլ Յօլս

» Նշան Մինասեան

Զիքակօ

» Ս. Մուրատեան

Նեշուէ

» Յ. Արողեան

Ուսթըր

» Մինաս Գաբրիէլեան

Յրէզնօ

» Գ. Նալպանտեան

Դաւրէժ

» Մ. Զարաֆեան

Պաթում

» Մամաջանեան

Ճիւտտէլֆիա

» Մ. Մալխասեան

Նիւ Պրիթէյն

» Ս. Սաչաքլեան

Փրովիտէնս

» Աւագ Կարապետեան

Թիֆլիս (եւ շրջակայք)

» Սեդրակ Կիրակոսեան

(Վանքի պերիուլոկ, տուն Յակոբջանեանի, N. 15)